

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему «Оптимізація структури та рівня доходів населення в Україні»

Виконала студентка групи СЗ-21-2
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»

Макашутіна В. А.
(прізвище та ініціали)

Керівник доцент кафедри соціального
забезпечення та податкової політики

Корягіна Т. В.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент _____

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Дніпро – 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики
Ступінь вищої освіти бакалавр
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

“ _____ ” _____ 2025 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Макашутіної Влади Анатоліївни
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Оптимізація структури та рівня доходів населення в Україні».
Керівник роботи Корягіна Т. В. доцент кафедри соціального
забезпечення та податкової політики,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджена наказом УМСФ від “ ” 2025 р. № _____
2. Строк подання студентом роботи _____
3. Вихідні дані до роботи наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів;
статистичні дані Мінфіну, Пенсійного фонду України, Центру економічної
стратегії; чинні нормативно – правові акти; матеріали періодичних та інтернет-
видань.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
 1. Теоретичні основи доходів населення та їх оптимізація;
 2. Аналіз структури та рівня доходів населення в Україні;
 3. Напрями оптимізації структури та рівня доходів населення в Україні.
5. Перелік графічного матеріалу 4 таблиці, 4 рисунки.
6. Дата видачі завдання “ _____ ” _____ 20__ р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та закріплення теми кваліфікаційної роботи	грудень 2024 р. – січень 2025 р.	Виконано
2.	Збір та обробка літературних джерел за темою дослідження	січень 2025 р.	Виконано
3.	Складання плану роботи	січень 2025 р.	Виконано
4.	Написання основних розділів роботи	січень – травень 2025 р.	Виконано
5.	Консультації з науковим керівником	згідно з графіком консультацій	Виконано
6.	Оформлення кваліфікаційної роботи, надання її науковому керівнику, отримання відгуку	травень 2025 р.	Виконано
7.	Підготовка доповіді та демонстраційних матеріалів до роботи	травень 2025 р.	Виконано
8.	Здача кваліфікаційної роботи на кафедру	травень 2025 р.	Виконано
9.	Захист роботи	червень 2025 р.	

Студент _____
(підпис)

Макашутіна В. А.
(прізвище та ініціали)

Керівник _____
(підпис)

Корягіна Т. В.
(прізвище та ініціали)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

АНОТАЦІЯ

Макашутіна В. А. Оптимізація структури та рівня доходів населення в Україні.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр» за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків. Робота викладена на 56 сторінках, містить 4 таблиці, 4 рисунки. Список використаних джерел містить 41 найменування.

Зміст анотації: у роботі досліджено питання оптимізації структури та рівня доходів населення в Україні як одного з ключових чинників забезпечення соціально-економічної стабільності держави. Розглянуто економічну сутність, класифікацію та структуру доходів населення, а також проаналізовано основні інструменти державного регулювання доходів. Особлива увага приділена проблемі нерівності доходів та її впливу на соціальний розвиток. Проведено аналіз динаміки рівня та структури доходів українського населення, виявлено диспропорції між різними соціальними верствами. Обґрунтовано зв'язок між рівнем доходів, якістю життя та соціальною стабільністю. Запропоновано напрями оптимізації системи доходів шляхом удосконалення державної та податкової політики з метою підвищення реальних доходів громадян та зменшення соціальної нерівності.

Ключові слова: доходи населення, структура доходів, нерівність доходів, соціально-економічний розвиток, державне регулювання, податкова політика, оптимізація.

ABSTRACT

Makashutina V. A. Optimization of the structure and level of population income in Ukraine.

Qualification thesis for obtaining the Bachelor's degree in specialty 232 «Social Security». University of Customs and Finance, Dnipro, 2025.

The qualification thesis consists of an introduction, three chapters, and conclusions. The work is presented on 56 pages and includes 4 tables and 4 figures. The list of references contains 41 sources.

This thesis explores the issue of optimizing the structure and level of population income in Ukraine as one of the key factors in ensuring the country's socio-economic stability. The economic essence, classification, and structure of population income are examined, along with an analysis of the main tools of state regulation in this area. Special attention is given to the issue of income inequality and its impact on social development. The dynamics of income levels and structure among various social groups in Ukraine are analyzed, revealing significant disparities. The interrelation between income levels, quality of life, and social stability is substantiated. The paper proposes directions for optimizing the income system through improving state and tax policies aimed at increasing real incomes and reducing social inequality.

Keywords: population income, income structure, income inequality, socio-economic development, state regulation, tax policy, optimization.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ТА ЇХ ОПТИМІЗАЦІЇ	8
1.1 Економічна сутність, класифікація та структура доходів населення	8
1.2 Державне регулювання доходів населення: механізми та інструменти	12
1.3 Проблеми нерівності доходів та їх вплив на соціально-економічний розвиток	16
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ТА РІВНЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ	20
2.1 Оцінка рівня доходів різних верств населення України в контексті соціально-економічного розвитку	20
2.2 Оцінка структури доходів населення України	25
2.3 Взаємозв'язок рівня доходів населення з якістю життя та соціальною стабільністю	30
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ ТА РІВНЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ	36
3.1 Удосконалення державної політики у сфері розподілу доходів	36
3.2 Оптимізація податкової політики для збільшення реальних доходів громадян	42
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52

ВСТУП

Актуальність теми. Оптимізація структури та рівня доходів населення є одним із ключових напрямів забезпечення соціальної справедливості, економічного зростання та стабільності держави. В умовах глибоких трансформацій в економіці України, викликаних тривалою війною, інфляційними процесами, падінням купівельної спроможності населення та зростанням соціальної нерівності, проблема ефективного управління доходами громадян набуває особливої актуальності. Поглиблення диспропорцій між доходами різних соціальних груп, зниження реального рівня доходів і збільшення частки домогосподарств, що перебувають за межею бідності, вимагають системного переосмислення державної соціально-економічної та податкової політики. Актуальність теми обумовлена рядом чинників, серед яких варто виокремити наступні:

- нестабільність джерел доходів населення внаслідок економічної кризи та воєнного стану;
- нерівномірність розподілу доходів між соціальними групами;
- зростання впливу доходної нерівності на рівень життя, міграцію, соціальну напругу;
- потреба формування комплексної політики підвищення добробуту населення.

Мета і завдання роботи. Метою роботи є аналіз структури та рівня доходів населення України, виявлення основних проблем у цій сфері та визначення шляхів їх оптимізації через вдосконалення державної політики. Для досягнення цієї мети необхідно розв'язати такі завдання:

- охарактеризувати економічну сутність, класифікацію та структуру доходів населення;
- розглянути державне регулювання доходів населення: механізми та інструменти;
- навести проблеми нерівності доходів та їх вплив на соціально-

економічний розвиток;

- провести оцінку рівня доходів різних верств населення України в контексті соціально-економічного розвитку;
- провести оцінку структури доходів населення України;
- проаналізувати взаємозв'язок рівня доходів населення з якістю життя та соціальною стабільністю;
- запропонувати шляхи удосконалення державної політики у сфері розподілу доходів;
- навести напрями оптимізації податкової політики для збільшення реальних доходів громадян.

Об'єктом дослідження є система доходів населення України. Предметом дослідження є структура, рівень та механізми регулювання доходів населення в контексті соціально-економічної стабільності.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи: аналіз і синтез наукової літератури, статистичний аналіз, методи порівняння та узагальнення, графічне моделювання, системний і структурно-функціональний підходи, аналіз нормативно-правової бази.

Практичне значення. Отримані результати можуть бути використані для удосконалення державної соціальної та податкової політики, формування програм підтримки вразливих верств населення, а також у науково-аналітичній діяльності щодо соціального розвитку України.

Інформаційна база дослідження. Інформаційну основу роботи становлять наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів; статистичні дані Мінфіну, Пенсійного фонду України, Центру економічної стратегії; чинні нормативно – правові акти; матеріали періодичних та інтернет-видань.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 56 сторінок, містить 4 таблиці та 4 рисунки. Список використаних джерел налічує 41 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ТА ЇХ ОПТИМІЗАЦІЇ

1.1 Економічна сутність, класифікація та структура доходів населення

Забезпечення економічної стабільності, соціального добробуту та підвищення якості життя громадян є ключовими цілями будь-якої держави. Основним показником добробуту населення виступає рівень його доходів, адже саме доходи визначають матеріальні можливості індивідів, доступ до соціальних, освітніх та медичних послуг, а також потенціал для самореалізації та соціальної мобільності. Економічні ресурси людини формуються через систему доходів, які надходять із різних джерел та виконують різноманітні функції, включаючи споживання, накопичення та інвестування [1]. Крім того, доходи населення виступають одним із базових індикаторів соціальної згуртованості та довіри до державних інституцій, оскільки їхній стабільний ріст формує впевненість у завтрашньому дні.

У ринковій економіці доходи населення є результатом взаємодії різних економічних факторів, таких як ринок праці, податкова система, рівень підприємницької активності та наявність механізмів соціального захисту. Водночас, структура доходів може суттєво відрізнятися залежно від соціального статусу особи, регіону проживання, виду економічної діяльності, що вимагає чіткого розуміння економічної сутності доходів, їхньої класифікації та факторів, які впливають на їхній рівень. Особливу роль у формуванні доходів відіграють регіональні особливості економіки, наявність або відсутність потужної інфраструктури, рівень урбанізації, що прямо впливає на можливості працевлаштування та рівень заробітної плати.

Згідно з сучасною економічною теорією, доходи населення класифікуються на декілька основних груп:

- грошові доходи, які включають заробітну плату, доходи від підприємницької діяльності, соціальні виплати, пенсії, допомоги, стипендії та

інші виплати;

- натуральні доходи – продукти власного виробництва, отримані з особистого підсобного господарства і використані для власного споживання;

- сукупний (валовий) дохід – об'єднує як грошові, так і натуральні надходження, що дозволяє комплексно оцінити добробут домогосподарств [2].

Окремим аспектом є тіньові доходи, які не фіксуються офіційною статистикою, проте значною мірою впливають на реальний рівень життя населення. Їхня наявність ускладнює оцінювання соціально-економічного стану та ефективність політики перерозподілу. Найбільш поширеною формою доходу є заробітна плата, що охоплює основну оплату праці, додаткові виплати, премії, надбавки, компенсації за шкідливі умови праці та інші стимулюючі елементи [3]. Вона безпосередньо залежить від професійної кваліфікації, обсягу та складності виконуваної роботи, а також ринкової кон'юнктури. Важливою категорією є також доходи від власності, які можуть включати:

- проценти за банківськими вкладами;
- дивіденди по акціях;
- орендну плату за користування землею або іншими природними ресурсами [4].

Окрему групу становлять підприємницькі доходи, які виникають у результаті самозайнятості або ведення особистого бізнесу. До них належать прибутки, змішані доходи (поєднання елементів зарплати, ренти та прибутку), зокрема серед дрібних фермерів і власників мікропідприємств. Внаслідок перерозподілу первинних доходів формуються вторинні доходи, які представлені передусім соціальними трансфертами – пенсіями, допомогами, субсидіями, стипендіями, що надаються громадянам без еквівалентної віддачі з їхнього боку. Метою цих виплат є соціальний захист вразливих верств населення, запобігання бідності та формування передумов для соціальної рівноваги. У періоди соціальних потрясінь, економічних криз або війни роль таких трансфертів особливо зростає, оскільки вони забезпечують базове функціонування суспільства та знижують ризики соціального вибуху.

Економічна сутність доходів населення полягає в їхній здатності виконувати функції не лише забезпечення базових матеріальних потреб, а й стимулювання економічної активності, формування накопичень і реалізації інвестиційних можливостей. При цьому доходи виступають індикатором соціальної справедливості, адже нерівність у їх розподілі свідчить про наявність структурних проблем у суспільстві. Особливу увагу слід приділяти впливу інституційних факторів, таких як система оподаткування, соціальні гарантії, ринкові механізми, які формують умови для отримання доходів різними групами населення. Оцінюючи економічну сутність доходів, важливо розрізняти:

- номінальний дохід – загальна сума грошей, яку отримує особа або домогосподарство за певний період без урахування інфляції та податків;
 - реальний дохід – купівельна спроможність номінального доходу з урахуванням індексу споживчих цін, обов'язкових платежів та внесків [5].
- Реальний дохід має важливе значення для аналізу динаміки добробуту, оскільки дозволяє враховувати вплив інфляційних процесів і зміни вартості життя. Саме цей показник є базовим для формування соціально-економічної політики.

На рівень доходів населення впливають численні економічні чинники, які можемо умовно поділити на макро- та мікроекономічні:

- макроекономічні фактори: інфляція, рівень ВВП на душу населення, розміри мінімальної зарплати, пенсій, бюджетні витрати на соціальний сектор;
 - мікроекономічні фактори: освіта, професійні навички, ринковий попит на працю, підприємницька ініціатива, стан здоров'я, доступ до ресурсів [2].
- На нашу думку, також важливими є гендерні та вікові характеристики, адже жінки та молодь нерідко стикаються з дискримінацією на ринку праці, що обмежує їхній доступ до гідного доходу.

Варто також звернути увагу на важливість інституційних і нормативних аспектів, які формують сучасну систему доходів населення. Інститути, що регулюють ринок праці, оподаткування, систему соціального захисту, створюють рамкові умови, які можуть як стимулювати, так і стримувати розвиток доходів різних верств населення. Зокрема, політика мінімальної

заробітної плати та податкові пільги для певних категорій громадян можуть слугувати інструментом зменшення соціальної нерівності. Водночас, недостатньо ефективного адміністрування податків або нерівномірний доступ до соціальних програм можуть призводити до посилення розшарування суспільства. Крім того, наявність прозорих правил ведення бізнесу, захист прав власності та прав найманих працівників також є критично важливими умовами сталого зростання доходів.

Значною мірою доходи населення віддзеркалюють соціальну структуру суспільства. Соціальні нерівності проявляються в різних формах доходів: наприклад, прибутки від власності і підприємницька діяльність сконцентровані переважно у вищих соціальних групах, тоді як низькі верстви значною мірою залежать від заробітної плати і соціальних трансфертів. Такий розподіл доходів відображає і фактори соціальної мобільності: доступ до якісної освіти, мережі професійних контактів, здоров'я та інші ресурси, які мають економічну цінність і визначають потенціал отримання високих доходів у майбутньому [6]. Таким чином, доходи виконують також функцію відображення соціального капіталу особистості – того, наскільки індивід включений у соціальні, економічні та інформаційні мережі.

Значущим є також аспект демографічних змін, які впливають на структуру доходів населення. Старіння населення у багатьох країнах призводить до збільшення частки пенсійних виплат у загальній структурі доходів, що ставить нові виклики для фінансової стійкості системи соціального захисту та вимагає перегляду моделі формування доходів. У свою чергу, молоді покоління стикаються з проблемами нестабільної зайнятості, низьких стартових доходів та труднощами у накопиченні капіталу, що впливає на довгострокові соціально-економічні перспективи. Зростання міграційних процесів, зокрема трудової міграції, також змінює структуру доходів, збільшуючи роль грошових переказів з-за кордону у формуванні бюджету домогосподарств. Це явище має як позитивні, так і ризикові аспекти для економіки країни.

Таким чином, економічна сутність доходів населення охоплює не лише

кількісні показники їх обсягів, а й якісні характеристики, що відображають соціальні, інституційні та демографічні особливості суспільства. Глибинне розуміння цих аспектів є фундаментом для розробки ефективних політик, спрямованих на підвищення рівня життя, зменшення нерівності та забезпечення соціальної стабільності.

1.2 Державне регулювання доходів населення: механізми та інструменти

Одним із пріоритетів соціально-економічної політики України є забезпечення гідного рівня життя громадян через ефективне регулювання доходів населення. Доходи відіграють не лише роль економічного ресурсу, але й виконують соціальну функцію, оскільки визначають доступ до базових благ, освітніх і медичних послуг, формують умови для соціальної мобільності. У зв'язку з цим держава змушена активно втручатися у процеси формування та перерозподілу доходів з метою забезпечення соціальної справедливості, зниження рівня бідності та вирівнювання можливостей для різних груп населення.

В умовах ринкової економіки доходи населення є результатом взаємодії низки економічних, соціальних і правових чинників. При цьому держава виконує ключову роль у корекції дисбалансів, які виникають у результаті нерівномірного розподілу ресурсів. Основними завданнями державного регулювання є стимулювання росту доходів, підтримка їх стабільності, зниження розриву між багатими й бідними верствами, а також створення умов для самозабезпечення домогосподарств. У цьому контексті важливим завданням держави є також формування суспільного запиту на рівність можливостей і прозорість у системі винагородження праці. Недостатній рівень довіри до інституцій часто знижує ефективність навіть найбільш прогресивних механізмів регулювання.

Механізми державного впливу на доходи населення можемо поділити на прямі та непрямі. Прямі включають встановлення мінімальної заробітної плати, регулювання тарифної системи оплати праці в бюджетному секторі, індексацію

доходів, пенсійну систему та соціальні трансфери. Непрямі механізми охоплюють податкову політику, політику зайнятості, розвиток освіти та охорони здоров'я, що формують довгострокові передумови для зростання добробуту [7]. Крім того, у практиці державного регулювання дедалі частіше використовуються інструменти цифрової трансформації, які дозволяють зробити систему розподілу доходів більш адресною та менш бюрократизованою, наприклад, електронні платформи реєстрації соціальної допомоги, автоматизовані системи обліку доходів та податкових пільг.

Одним із найважливіших інструментів державного регулювання є мінімальна заробітна плата. Вона виконує роль соціального стандарту, що гарантує мінімально допустимий рівень оплати праці, а також виступає основою для розрахунку багатьох соціальних виплат [8]. Закон України «Про оплату праці» визначає мінімальну заробітну плату як встановлений законом мінімум, нижче якого не може провадитися оплата праці за виконану місячну чи погодинну норму праці [9]. Цей інструмент виконує не лише функцію захисту працівника, але й стимулює роботодавців до легалізації праці, оскільки встановлює межу, нижче якої офіційна оплата є незаконною. Проте ефективність мінімальної зарплати залежить від рівня її адаптивності до реального стану економіки, зокрема продуктивності праці та регіональних особливостей. Впродовж останніх років українська влада неодноразово здійснювала перегляд її розміру з урахуванням інфляційних процесів та росту вартості життя.

Не менш важливим є механізм індексації доходів, який дозволяє зберегти реальну купівельну спроможність доходів населення за умов інфляції. Індexсація проводиться відповідно до Закону України «Про індексацію грошових доходів населення» [10] та регламентується рішеннями Кабінету Міністрів. Вона стосується не лише заробітної плати, а й пенсій, стипендій, державної допомоги, що дозволяє захистити найбільш вразливі верстви населення від девальвації їхніх доходів. Однак система індексації вимагає вдосконалення, оскільки її дія часто має запізнілий характер – інфляційні втрати можуть накопичуватися до моменту фактичного перерахунку доходів, що викликає потребу у створенні

гнучкіших та більш оперативних процедур індексації, які враховували б різні категорії витрат домогосподарств.

Окрему роль у формуванні вторинних доходів відіграє система соціальних трансфертів. Це грошові виплати, які надаються громадянам без відповідної віддачі праці, з метою соціальної підтримки: пенсії, субсидії, допомога малозабезпеченим, виплати з безробіття, допомога на дітей [11]. В умовах війни та економічної нестабільності саме цей інструмент набуває особливої ваги, адже дозволяє підтримувати мінімальний рівень життя вразливих категорій населення. Ефективність трансфертної політики залежить від її адресності та здатності стимулювати отримувача до подальшої економічної активності, а не формувати утриманські настрої. Саме тому сучасні соціальні програми дедалі частіше поєднуються з елементами умовності, наприклад, вимогою проходження навчання або пошуку роботи.

Ще одним вагомим інструментом державного регулювання доходів є пенсійна система, яка забезпечує громадян у похилому віці. В Україні вона представлена солідарною та накопичувальною системами, хоча на практиці функціонує переважно солідарна. Пенсійні виплати формуються за рахунок єдиного соціального внеску, який сплачують роботодавці та працівники. Важливим завданням держави є забезпечення фінансової стабільності Пенсійного фонду, підвищення прозорості та адресності виплат. Попри регулярну індексацію, рівень пенсій залишається низьким у порівнянні з реальними витратами домогосподарств, що ставить завдання реформування системи пенсійного забезпечення та впровадження другого рівня – накопичувального у найближчій перспективі [12].

Важливою складовою регулювання доходів є податкова політика. Через механізм прогресивного оподаткування, пільг для окремих категорій громадян, податкові вирахування та субсидії держава здійснює перерозподіл доходів. В Україні застосовується пропорційна шкала оподаткування фізичних осіб (18 % ПДФО), що на думку багатьох експертів, не забезпечує ефективної фіскальної справедливості [13]. Водночас існують інструменти адресної підтримки:

податкові знижки для окремих категорій (учасників бойових дій, багатодітних родин, осіб з інвалідністю тощо), які дозволяють частково компенсувати витрати та збільшити наявний дохід.

Регулювання зайнятості також виступає непрямим інструментом впливу на доходи населення. Створення робочих місць, програми професійної перекваліфікації, розвиток малого бізнесу та підтримка самозайнятості формують умови для отримання легального доходу. Державна служба зайнятості України реалізує програми стимулювання працевлаштування, зокрема через видачу мікрогрантів на відкриття власної справи.

Окремої уваги потребує боротьба з тіньовою економікою, яка значною мірою спотворює офіційну картину доходів. За різними оцінками, тіньова зайнятість в Україні охоплює орієнтовно 9% економічно активного населення [14], що означає те, що значна частина доходів не оподатковується та не враховується в системі соціального захисту. Держава впроваджує заходи для легалізації праці: підвищення контролю, цифровізація трудових відносин, стимулювання роботодавців до офіційного працевлаштування.

Значну роль у регулюванні доходів відіграють також інститути місцевого самоврядування, адже саме вони реалізують соціальні програми на місцях, організовують громадські роботи, координують підтримку малозабезпечених верств населення. Розвиток соціальної інфраструктури, підтримка освіти, охорони здоров'я, громадського транспорту опосередковано впливають на витрати домогосподарств, а отже і на реальний дохід.

Таким чином, система державного регулювання доходів населення в Україні є багатокомпонентною і включає як прямі фінансові інструменти, так і непрямі соціально-економічні важелі. Ефективність цієї системи значною мірою залежить від узгодженості дій центральних і місцевих органів влади, прозорості механізмів розподілу ресурсів та здатності реагувати на сучасні виклики, зокрема інфляцію, безробіття, військові ризики та демографічні зміни. Окремим напрямом теоретичного обґрунтування механізмів державного регулювання доходів є посилення ролі автоматизованих систем оцінки матеріального стану

домогосподарств. Їхнє впровадження дозволяє підвищити точність призначення соціальної підтримки, зменшити суб'єктивність у прийнятті рішень та оптимізувати розподіл бюджетних ресурсів, що у свою чергу сприяє більш ефективному забезпеченню соціальної справедливості як ключової цілі державної політики у сфері доходів.

1.3 Проблеми нерівності доходів та їх вплив на соціально-економічний розвиток

Нерівність доходів – це складне соціально-економічне явище, яке проявляється у суттєвій відмінності рівня матеріального забезпечення між різними групами населення. Вона виникає як результат комбінації багатьох факторів: різного доступу до ресурсів, відмінностей в освіті, працевлаштуванні, володінні капіталом, а також нерівного впливу державної політики на окремі категорії громадян [15]. Попри те, що повна рівність у доходах неможлива і навіть економічно недоцільна, надмірна диференціація створює цілу низку проблем, які гальмують сталий розвиток суспільства.

Однією з ключових загроз, пов'язаних із доходною нерівністю, є послаблення соціальної єдності. Коли спостерігається значний розрив між бідними та багатими, зростає ризик соціальної напруги, зневіри в державі та інститутах, поширюються протестні настрої. Люди, які не мають доступу до базових благ, часто відчують себе виключеними з економічного та політичного життя, що підриває відчуття справедливості в суспільстві.

З економічного погляду, нерівність доходів може стримувати економічне зростання. Наприклад, у звітах Світового банку та Міжнародного валютного фонду неодноразово наголошувалося на тому, що високий рівень нерівності знижує внутрішній попит, посилює циклічні коливання і навіть призводить до фінансових криз, що пов'язано з тим, що в умовах, коли велика частина населення має низькі доходи, обмежується їхня здатність до споживання, а значить і до стимулювання виробництва. Багатші домогосподарства, навпаки,

витрачають менший відсоток своїх доходів, тому ефект «витоку» з економіки зростає.

Інша проблема пов'язана з інвестиціями в людський капітал. За умов високої нерівності обмежуються можливості для освіти, професійного розвитку та медичного обслуговування для широких верств населення, що в свою чергу призводить до зниження загального рівня кваліфікації робочої сили, погіршення якості життя та зменшення конкурентоспроможності країни. Економісти, серед яких Джозеф Стігліц та Томас Пікетті, вказують, що зростаюча нерівність має довготривалі негативні наслідки, які важко компенсувати в короткій перспективі [16]. Не менш важливою є політична складова проблеми. Висока концентрація доходів і капіталу в руках невеликої частини населення здатна впливати на ухвалення рішень на державному рівні, що веде до зміщення пріоритетів державної політики в бік захисту інтересів найзаможніших, що посилює соціальну несправедливість і знижує ефективність розподілу ресурсів. У таких умовах зменшується довіра до держави, підвищується ризик корупції та втрати легітимності інституцій.

Причини нерівності в доходах мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. З одного боку, люди дійсно мають різні здібності, рівень освіти, трудову етику. Але з іншого – важливим є стартовий капітал, середовище, в якому зростає людина, доступ до якісної освіти та медичних послуг, а також наявність або відсутність дискримінації. Таким чином, нерівність часто є не стільки результатом справедливої конкуренції, скільки наслідком структурних бар'єрів [17].

У країнах із високим рівнем нерівності помітна тенденція до поглиблення міжрегіональних диспропорцій. Наприклад, жителі великих міст мають значно більше можливостей для здобуття хорошої освіти, працевлаштування та отримання високої зарплати, ніж мешканці малих населених пунктів, що призводить до міграції, зростання депресивних регіонів та посилення просторової нерівності. У довгостроковій перспективі такі процеси створюють «замкнене коло»: бідність породжує ще більшу бідність, а багатство ще більше

накопичення.

Інститут нерівності тісно пов'язаний і з проблемою міжпоколінної мобільності. У суспільстві, де високий рівень нерівності, шанси дітей з малозабезпечених сімей досягти кращого матеріального становища є набагато меншими, що обмежує «соціальні ліфти», стримує розвиток талантів і в кінцевому підсумку веде до втрати людського потенціалу [18]. Такий стан справ має не лише гуманітарні, а й економічні наслідки, адже держава втрачає частину можливих інновацій, підприємницької ініціативи та економічної активності.

Підходи до зменшення нерівності можуть бути різними: прогресивне оподаткування, забезпечення доступу до якісної освіти і охорони здоров'я, активна політика зайнятості, підтримка малого бізнесу, підвищення мінімальної заробітної плати. Кожен із цих інструментів має свої сильні та слабкі сторони, але їхнє комплексне застосування здатне змінити ситуацію. Досвід різних країн свідчить, що найефективнішою є саме така інтегрована модель, яка враховує і економічні, і соціальні, і культурні чинники.

Нерівність не можна розглядати лише як статистичний показник, адже це явище, яке впливає на добробут людей, їхню мотивацію, віру в майбутнє, готовність працювати на благо країни. Зменшення розриву в доходах не просто питання перерозподілу ресурсів, а передусім питання соціального договору між державою та громадянами. І тільки за умов довіри, справедливості та рівного доступу до можливостей можна говорити про стійкий соціально-економічний розвиток.

Слід окремо зупинитися на впливі нерівності доходів на інституційну стабільність. У суспільствах, де значна частина населення не має доступу до економічних можливостей, знижується рівень довіри до влади, судової системи, правоохоронних органів. Люди починають сприймати систему як несправедливу, що веде до зростання апатії або, навпаки, радикалізації. Звідси підтримка популістських сил, що часто пропонують прості, але небезпечні рішення. Така політична поляризація не тільки ускладнює ухвалення ефективних реформ, а й загрожує демократичному устрою.

Крім того, високий рівень нерівності доходів підриває ідею соціальної мобільності, яка є основою для економіки, що прагне зростання. Якщо людина бачить, що незалежно від зусиль, таланту чи праці вона не зможе покращити своє становище зникає мотивація розвиватися, працювати легально чи інвестувати в освіту. У свою чергу, це зменшує загальну продуктивність економіки, знижує якість робочої сили та підриває конкурентоспроможність на світовому ринку. Тобто, нерівність поступово стає самопідживлюваним механізмом занепаду.

Ще один важливий аспект – вплив на здоров'я населення. Дослідження в галузі соціальної епідеміології свідчать про те, що у країнах з великою нерівністю в доходах спостерігається гірший загальний стан здоров'я населення, вищі рівні стресу, психічних розладів і хронічних захворювань. Нестача доходу прямо впливає на харчування, якість житла, доступ до медичних послуг [19]. А загальне зниження добробуту людей позначається і на продуктивності праці, і на витратах держави на охорону здоров'я.

Певну роль відіграє і гендерна нерівність у доходах, яка часто залишається прихованою. Жінки мають менше шансів отримати керівні посади, нижчу оплату праці за аналогічні функції, більші перерви в кар'єрі через материнство. Така ситуація не тільки дискримінаційна, а й економічно не вигідна: країна втрачає частину потенційного ВВП через невикористані можливості жіночої праці. Проблема стає ще складнішою, якщо поєднується з регіональною чи освітньою нерівністю.

У сукупності всі ці фактори свідчать, що боротьба з доходною нерівністю – це не просто турбота про соціальну справедливість. Йдеться про фундаментальну передумову для стабільного та ефективного розвитку. Успішні економіки базуються на широкій участі громадян у ринковому процесі, високому рівні довіри, доступі до можливостей і здатності держави забезпечувати мінімальні стандарти для всіх. Там, де цього немає, прогрес залишається фрагментарним, а вигоди концентруються у руках небагатьох.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ТА РІВНЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1 Оцінка рівня доходів різних верств населення України в контексті соціально-економічного розвитку

Питання того, скільки насправді заробляють українці з різних соціальних прошарків, давно вийшло за межі суто економічної статистики. Рівень доходів дедалі більше впливає на можливість людей забезпечувати базові потреби, планувати майбутнє й долучатися до суспільного життя. Після початку повномасштабної війни ґрунт під ногами став ще хиткішим: бізнес шукає нові ринки, бюджет стикається з безпрецедентним навантаженням, а домогосподарства – із зростанням цін та невизначеністю. Деякі групи, наприклад, ІТ-фахівці чи експортоорієнтовані підприємці, зуміли втримати або навіть наростити доходи; інші, передусім пенсіонери, вимушені переселенці й інші вразливі верстви населення опинилися на межі виживання.

Водночас офіційні соціальні стандарти з року в рік «доганяють» інфляцію, не завжди успішно. Прожитковий мінімум і мінімальна зарплата, попри регулярні перегляди, все рідше виступають реальним орієнтиром достатку. Натомість децильні та квінтільні групи демонструють дедалі ширшу різницю між верхом і низом доходної піраміди, посилюючи соціальну напругу й викликаючи запитання щодо справедливості перерозподілу.

Змішана структура економіки, значна частка тіньових заробітків, регіональні диспропорції та хвилі внутрішньої й зовнішньої міграції створюють складну мозаїку, у якій сухі цифри самі по собі мало що пояснюють. Щоб побачити, як доходи формують соціально-економічну траєкторію країни, варто не лише порівняти середні значення, а й зазирнути углиб – роздивитися, хто саме опинився серед тих «середніх» і які тенденції підводять їх до зростання чи падіння життєвого рівня. Саме такий ракурс дозволить зрозуміти, чому одні категорії населення відчують прогрес, а інші залишаються заручниками

вразливості, та які висновки з цього мають зробити держава, бізнес і суспільство.

Щоб оцінити, як змінювався рівень доходів українців, насамперед слід звернути увагу на базові соціально-економічні орієнтири – прожитковий мінімум, мінімальну та середню заробітну плату, адже вони відіграють роль не лише формальних показників, що закладені в бюджетне планування, а й фактичних меж, за якими вимірюється достаток більшості населення. Прожитковий мінімум визначає умовний рівень споживання, необхідний для фізіологічного виживання, а мінімальна заробітна плата – нижню межу оплати праці. Середня заробітна плата своєю чергою слугує індикатором загальної ситуації на ринку праці. Динаміка цих показників у табл. 2.1 дозволяє оцінити, наскільки швидко зростають доходи у порівнянні з потребами, особливо в умовах інфляції, економічної нестабільності та воєнного стану.

Таблиця 2.1

Динаміка базових соціально-економічних орієнтирів
за 2021 – 2025 (станом на початок року) рр., грн

Показник	2021	2022	2023	2024	2025	Зміна з 2021 р. по 2025 р., %
Прожитковий мінімум (загальний показник)	2 189	2 393	2 589	2 920	2 920	+ 28,62
Мінімальна заробітна плата	6 000	6 500	6 700	7 100	8 000	+ 28,57
Середня заробітна плата	12 993,56	13 376,21	14 308,46	17 486,60	18 660,32	+ 35,8

Джерело: складено авторкою за даними [20-26]

За даними табл. 2.1 можемо зробити наступні висновки: представлені дані демонструють загальну тенденцію до зростання базових соціально-економічних орієнтирів, проте це зростання залишається помірним і не компенсує реального знецінення доходів через інфляцію. Прожитковий мінімум незважаючи на свою базову роль у системі соціальних гарантій, зростає повільно й особливо в останні

роки фактично заморожений, що створює ситуацію, коли соціальні виплати, що обчислюються саме від цього показника, не відповідають реальним витратам на життя. Показники мінімальної та середньої заробітної плати дещо динамічніші, однак з врахуванням воєнних умов, подорожчання базових товарів, зростання витрат на медицину, оренду та енергоресурси, навіть формально вищі доходи не гарантують достатнього рівня добробуту. Така ситуація поглиблює контраст між формальними показниками і фактичним рівнем життя, особливо серед тих категорій, які не мають доступу до стабільного джерела прибутку або працюють у неформальному секторі. Загалом, аналіз динаміки базових орієнтирів засвідчує наявність прихованої стагнації в політиці державного регулювання доходів і вказує на необхідність перегляду принципів формування прожиткового мінімуму та системи соціальних стандартів у цілому.

Серед всіх соціальних груп пенсіонери залишаються однією з найбільш фінансово вразливих категорій. Їхні доходи практично повністю залежать від державних виплат, розмір яких визначається з врахуванням загального стану бюджету, прожиткового мінімуму та пенсійної формули. В табл. 2.2 наведено розподіл пенсіонерів за рівнем доходів.

Таблиця 2.2

Розподіл пенсіонерів за рівнем доходів за 2021 – 2024 рр., осіб

Розмір	2021	2022	2023	2024	Зміна з 2021 р. по 2024 р., %
До 2 000 грн	1 891 392	1 448 906	69 268	64 601	- 186,79
Від 2 001 до 3 000 грн	4 588 898	3 853 231	4 067 577	3 058 670	- 40,02
Від 3 001 до 4 000 грн	2 126 086	2 303 393	2 515 573	2 234 970	+ 4,99
Від 4 001 до 5 000 грн	898 525	1 056 781	1 218 845	1 567 785	+ 54,27
Від 5 001 до 10 000 грн	1 289 068	1 658 310	2 040 330	2 439 503	+ 61,71
Понад 10 000 грн	336 985	511 396	776 328	1 151 008	+ 109,41

Джерела: складено авторкою за даними [27-30]

За даними табл. 2.2 спостерігаються суттєві зрушення у бік поступового зростання розмірів пенсій, що проявляється у скороченні кількості осіб із найнижчим рівнем доходів. Найпоказовішим є майже повне зникнення групи пенсіонерів, які отримували менше 2 000 грн, та значне зменшення тих, чії виплати не перевищували 3 000 грн. Одночасно простежується стабільне зростання кількості осіб у середніх і вищих пенсійних категоріях. Попри такі зрушення, загальна картина залишається неоднозначною. Значна частка пенсіонерів все ще зосереджена в межах виплат до 5 000 грн, що з огляду на рівень прожиткового мінімуму та споживчих цін, не забезпечує достатнього рівня життя. Зростання кількості одержувачів пенсій понад 10 000 грн, хоча й виглядає позитивно, водночас свідчить про посилення внутрішньої диференціації доходів у межах самої пенсійної системи, що може бути наслідком різних стажових, професійних або регіональних відмінностей, але водночас формує дисбаланс у доступі до соціальної безпеки серед літнього населення. У контексті загальної оцінки рівня доходів населення ці дані підкреслюють, що пенсіонери залишаються однією з найбільш вразливих категорій. І хоча динаміка змін у структурі виплат загалом є позитивною, вона не нівелює проблему низького рівня доходів значної частини людей похилого віку, що у свою чергу, негативно впливає на їхню економічну автономію, якість життя та потребує подальшого вдосконалення підходів до пенсійного забезпечення.

Для більш глибокого розуміння змін у рівні життя українців важливо проаналізувати динаміку реальних доходів домогосподарств різних типів, зокрема з врахуванням кількості дітей та місця проживання. Оскільки офіційна державна статистика в умовах повномасштабної війни має обмежений доступ до повних даних, розглянемо дані альтернативних джерел, зокрема матеріали дослідження ЮНІСЕФ «Соціально-економічний стан домогосподарств з дітьми» [31]. На рис. 2.1 наведено зміну середньорічних реальних доходів на одну особу у співставних цінах 2021 року, що дозволяє уникнути впливу інфляції та порівняти фактичну купівельну спроможність. У ньому враховано домогосподарства як з дітьми, так і без, окремо проаналізовано міські та сільські

родини, а також домогосподарства з різною кількістю дітей.

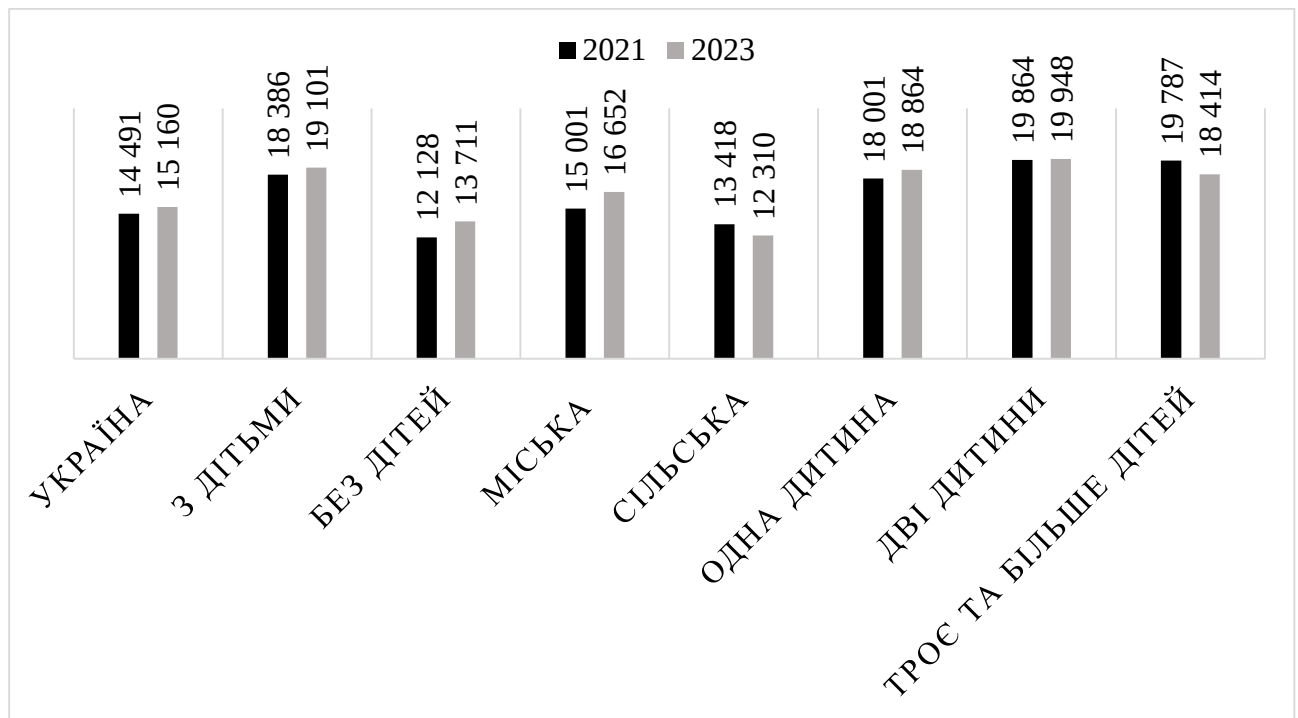

Рис. 2.1 Зміна середньорічних реальних доходів українських домогосподарств на одну особу у 2021 р. та у 2023 р., грн

Джерело: складено авторкою за даними [31]

За даними рис. 2.1 можемо зробити наступні висновки: протягом аналізованого періоду спостерігаються нерівномірні зміни у рівні матеріального забезпечення різних соціальних груп. У середньому по країні доходи зросли незначно, що свідчить більше про стагнацію, ніж про реальне покращення добробуту. Особливо помітною є різниця між міськими та сільськими домогосподарствами: якщо в містах спостерігалось помірне зростання доходів, то в селах навпаки зафіксовано спад, що вказує на поглиблення регіональної соціально-економічної нерівності. Також видно, що домогосподарства з дітьми мають стабільно вищі доходи, ніж бездітні, однак всередині цієї групи ситуація є неоднозначною: родини з однією чи двома дітьми зберегли чи трохи наростили доходи, тоді як домогосподарства з трьома й більше дітьми втратили частину фінансової стійкості, що може свідчити про зростання навантаження на

багатодітні сім'ї в умовах війни, особливо з огляду на подорожчання товарів першої необхідності та обмежений доступ до соціальної підтримки. Загалом ці дані підкреслюють посилення структурної нерівності у доходах, що у поєднанні з війною й економічною нестабільністю ускладнює соціальну інтеграцію вразливих груп та вимагає більш адресного і гнучкого підходу до державного регулювання доходів населення.

Отже, рівень доходів українців протягом аналізованого періоду зазнав помірних змін, проте ці зміни були нерівномірними за соціальними групами та типами домогосподарств. Офіційні показники зросли лише номінально, не встигаючи за реальним подорожчанням життя, що особливо гостро відчують ті, хто перебуває на межі виживання. Найбільш вразливими залишаються пенсіонери, сільські мешканці та багатодітні родини, тоді як деякі категорії, наприклад, домогосподарства з одним-двома дітьми та у містах, демонструють відносну фінансову стабільність. Динаміка доходів різних груп все виразніше вказує на посилення структурної нерівності, яка ускладнює доступ до гідного рівня життя для значної частини населення.

2.2 Оцінка структури доходів населення України

Структура доходів населення відображає не лише джерела формування прибутку окремих соціальних груп, а й характер економічної моделі держави. Співвідношення між оплатою праці, соціальними трансфертами, доходами від підприємницької діяльності, власності чи іншими джерелами демонструє глибину участі різних верств у економічному житті країни, ступінь фінансової автономії домогосподарств та залежність від державної підтримки. Особливо важливо аналізувати ці пропорції в умовах тривалих криз, коли змінюються правила гри на ринку праці, зменшується доступ до стабільних джерел прибутку та зростає роль перерозподільчих механізмів. Саме структура доходів дозволяє побачити, якою мірою держава, бізнес і самі громадяни впливають на формування фінансового становища різних груп населення, і наскільки наявна

модель сприяє економічній стійкості, соціальній справедливості та довгостроковому розвитку.

Для більш глибокого розуміння тенденцій та особливостей формування доходів населення доцільним є детальний розгляд їхньої структури з врахуванням різних соціально-демографічних характеристик домогосподарств. Наведені дані в табл. 2.3 дозволяють простежити не лише загальні зміни у складі доходів за останні роки, а й виявити різницю в джерелах доходів залежно від типу сімей, зокрема – за кількістю дітей.

Таблиця 2.3

Структура загальних доходів домогосподарств у 2021 р. та у 2023 р., %

Показник	2021	2023	Тип домогосподарства		Кількість дітей у д/г		
			Д/г з дітьми	Д/г без дітей	Одна	Дві	Три та більше
Оплата праці	59,8	61,7	68,4	58,3	69,8	71,4	41,7
Дохід від самозайнятості та підприємницької діяльності	5,7	6,4	6,9	6,1	7,1	6,3	8,0
Дохід від ОПГ	2,5	1,7	1,6	1,8	1,3	2,1	3,8
Доходи від власності	1,2	3,3	1,7	4,1	1,8	1,2	2,9
Пенсії, стипендії та державні соціальні допомоги	19,8	15,5	9,1	18,8	8,7	7,9	19,3
Допомога від недержавних, волонтерських фондів, організацій (ЮНІСЕФ, ПРООН тощо)	-	0,8	1,0	0,6	0,6	1,5	3,5
Допомоги від родичів	3,2	3,1	3,5	2,8	3,8	3,0	2,8
Пільги та субсидії	0,4	0,6	0,2	0,8	0,2	0,2	0,7
Використання заощаджень та позик	1,3	5,6	6,6	5,0	5,9	5,8	16,8
Інші доходи	1,5	1,3	0,8	1,6	0,8	0,7	0,6

Джерело: складено авторкою за даними [31]

За даними табл. 2.3 можемо зробити наступні висновки: спостерігається низка важливих зрушень, зумовлених як економічною нестабільністю, так і

соціально-політичними викликами останніх років. Насамперед варто відзначити зростання частки оплати праці в загальній структурі доходів, що може свідчити про певне пожвавлення трудової активності та зусилля держави щодо збереження легальної зайнятості, попри воєнні умови. Однак ця тенденція не є однаковою для всіх категорій: у домогосподарствах з трьома і більше дітьми оплата праці становить лише 41,7%, що значно нижче середнього рівня, тоді як у родинях з однією дитиною – майже 70%, що вказує на знижену трудову спроможність багатодітних сімей та робить їх особливо вразливими до економічних ризиків. Зросла і частка доходів від самозайнятості та підприємницької діяльності, що може свідчити про адаптацію частини населення до нових економічних реалій через самозайнятість, зокрема в умовах скорочення традиційних робочих місць. Водночас зниження частки доходів від особистого підсобного господарства може свідчити про погіршення умов для ведення самозабезпечувальної діяльності, зокрема в сільській місцевості чи прифронтових регіонах.

Варто звернути увагу на зменшення ролі пенсій, стипендій та державних соціальних допомог у загальній структурі доходів, що свідчить про загальну переорієнтацію на власні джерела прибутку, проте також може вказувати на відставання соціальних трансфертів від темпів інфляції та зростання потреб домогосподарств. Найнижча частка цих доходів спостерігається в домогосподарствах із двома дітьми, що ймовірно відображає обмежене охоплення програмами підтримки. Водночас багатодітні родини залишаються одними з найбільш залежних від державних і соціальних виплат, що підтверджує нерівномірний розподіл соціального навантаження. Значне зростання показника використання заощаджень та позик є ще одним тривожним індикатором, адже воно свідчить про поступове вичерпання традиційних джерел доходів і змушену фінансову самодопомогу населення. Особливо висока залежність від заощаджень і позик характерна для домогосподарств із трьома і більше дітьми, що підтверджує їхню особливу фінансову вразливість.

Окремої уваги заслуговує поява у структурі доходів допомоги від

недержавних і міжнародних організацій (ЮНІСЕФ, ПРООН та ін.), частка якої становить до 3,5% у домогосподарствах з трьома дітьми, що відображає нову реальність, в якій частину функцій соціального захисту починають виконувати гуманітарні організації, заповнюючи прогалини державної підтримки. Таким чином, структура доходів населення України в 2023 році демонструє зростання ролі трудових доходів, водночас вказуючи на посилення нерівності між різними соціально-демографічними групами. Багатодітні сім'ї залишаються найвразливішими до економічних шоків, тоді як загальне зниження частки державних трансфертів і зростання залученості зовнішньої допомоги підкреслює необхідність перегляду соціально-економічної політики держави щодо підтримки найбільш потребуючих категорій населення.

З огляду на зниження частки соціальних трансфертів у загальній структурі доходів та посилення нерівності між різними типами домогосподарств, особливо важливо проаналізувати не лише загальний рівень державної підтримки, а й її внутрішню структуру, що дозволяє побачити, які саме види соціальної допомоги відіграють ключову роль у забезпеченні життєдіяльності окремих категорій населення, зокрема сімей із дітьми. В табл. 2.4 наведено частку основних видів соціальної підтримки в загальних доходах домогосподарств.

За даними табл. 2.4 можемо зробити наступні висновки: помітним є те, що найбільшу частку в загальних доходах займають адресні виплати вразливим категоріям населення: допомога внутрішньо переміщеним особам і державна підтримка малозабезпечених сімей, що свідчить про пріоритетність соціальної політики в умовах воєнного часу – її орієнтацію на найбільш вразливі групи, зокрема переселенців і малозабезпечених. Водночас рівень отримання житлових субсидій у домогосподарствах із дітьми є помітно нижчим порівняно із загальнонаціональним, що може свідчити про обмежений доступ цієї категорії до механізмів компенсації витрат на житлово-комунальні послуги або пріоритетність інших форм підтримки. Подібна ситуація простежується і з пільгами для ветеранів, осіб з інвалідністю тощо.

Особливу увагу привертає структурна розгалуженість допомог,

спрямованих виключно на підтримку родин із дітьми, що включає як грошові, так і натуральні виплати (наприклад, «Пакунок малюка»). Найвищу частку серед них займає допомога саодиноким матерям і виплати на дітей під опікою, що свідчить про намагання держави компенсувати недостатню фінансову спроможність вразливих категорій через прямі цільові трансферти. Проте загальна фрагментованість цих програм може знижувати ефективність системи – як у плані адміністрування, так і в досягненні справді стійких результатів для бенефіціарів.

Таблиця 2.4

Частка основних видів соціальної підтримки населення в загальних доходах домогосподарств у 2023 році, %

Вид соціальної підтримки	Україна	Д/г з дітьми
Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям	29,6	27,7
Допомога внутрішньо переміщеним особам	29,8	35,6
Житлова субсидія	18,1	9,0
Пільги та компенсаційні виплати особам з інвалідністю, ветеранам війни та праці тощо	18,9	15,7
Державна соціальна допомога на догляд	13,2	10,9
У зв'язку з вагітністю та пологами	-	29,4
Допомога при народженні дитини	-	13,6
Одноразова натуральна допомога «Пакунок малюка»	-	13,1
Допомога при усиновленні дитини	-	12,9
Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування	-	24,0
Допомога на дітей саодиноким матерям	-	31,3
Допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	-	20,7
Тимчасова державна допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів	-	14,3
Допомога на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях	-	21,0
Інші соціальні виплати на дітей	-	8,9

Джерело: складено авторкою за даними [31]

Отже, структура доходів населення України свідчить про поєднання двох суперечливих тенденцій. З одного боку, зростає частка трудових доходів, що може вказувати на поступову стабілізацію економічної активності в умовах війни. З іншого боку, спостерігається чітка нерівність у доступі до основних

джерел прибутку залежно від типу домогосподарств, зокрема кількості дітей. Багатодітні родини, саодинокі матері, внутрішньо переміщені особи – залишаються найбільш фінансово вразливими і значною мірою залежать від системи соціальних трансфертів, яка хоч і охоплює широкий спектр підтримки, проте характеризується фрагментарністю й обмеженою ефективністю. У таких умовах структура доходів не лише відображає рівень добробуту населення, а й стає маркером соціальної справедливості, ефективності державної політики та здатності суспільства адаптуватися до викликів тривалих криз, що вимагає перегляду підходів до формування доходів на всіх рівнях, як у частині трудової політики, так і системи соціального забезпечення з акцентом на справедливість, адресність і стійкість.

2.3 Взаємозв'язок рівня доходів населення з якістю життя та соціальною стабільністю

Рівень доходів населення є ключовим чинником, що безпосередньо впливає на умови повсякденного життя людей, їхні можливості реалізації базових потреб, доступ до освіти, медицини, житла, а також формування відчуття соціальної безпеки та впевненості в майбутньому. Економічна спроможність домогосподарств визначає якість споживання, рівень добробуту та загальний комфорт життя, а разом з тим і рівень соціального напруження в суспільстві. При зниженні доходів населення погіршується не лише матеріальне становище окремих громадян, а й зростає ризик виникнення соціальної нестабільності, посилюється недовіра до інститутів влади, послаблюється соціальна єдність. Саме тому аналіз взаємозв'язку між доходами населення, якістю життя та стабільністю в суспільстві є важливим для формування ефективної соціально-економічної політики, орієнтованої на зниження нерівності, підвищення добробуту та зміцнення стійкості держави до внутрішніх і зовнішніх викликів.

Здатність населення задовольняти базові життєві потреби, насамперед у

харчуванні, є одним із найчутливіших індикаторів реального рівня добробуту. В умовах економічної нестабільності, високої інфляції та падіння реальних доходів зростає кількість домогосподарств, які змушені обмежувати споживання навіть найнеобхіднішого. На рис. 2.2 наведено частку населення, що змушені економити на продуктах харчування, що наочно демонструє напружену ситуацію у сфері забезпечення базової якості життя.

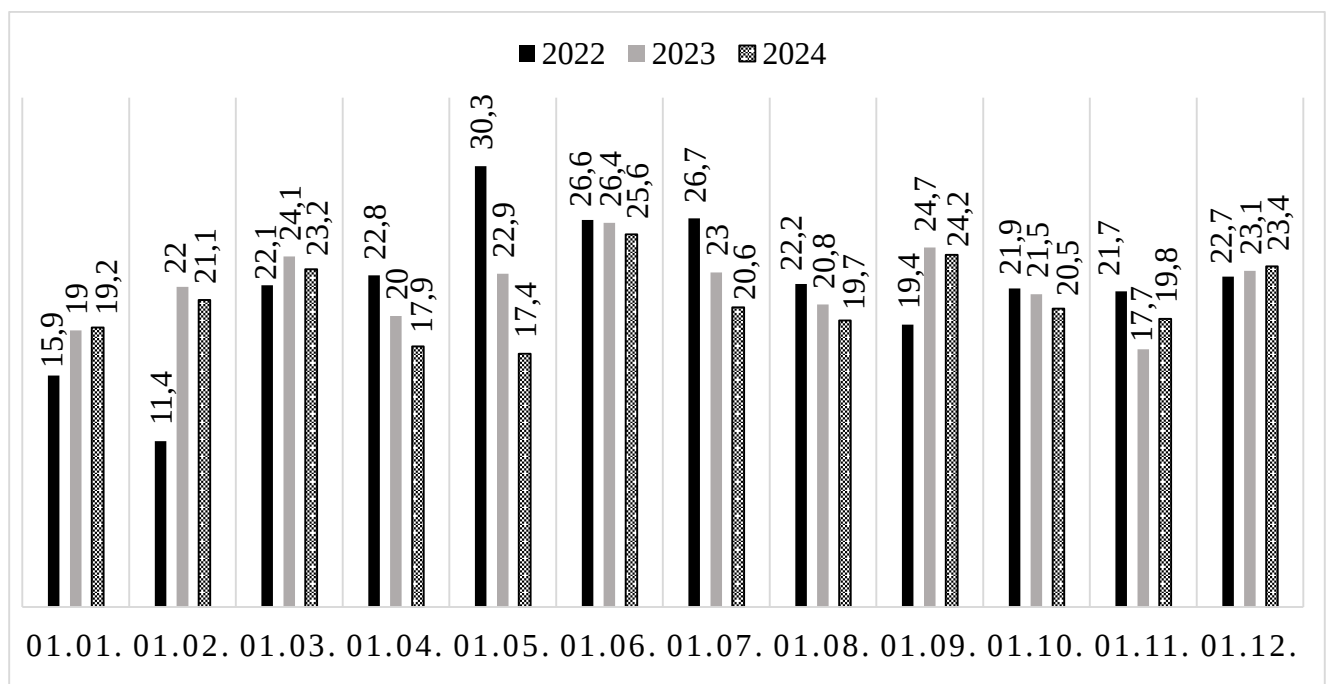

Рис. 2.2 Частка населення, що змушені економити на продуктах харчування за 2022 – 2024 рр., %

Джерело: складено авторкою за даними [32]

Аналіз частки населення, яке змушене економити на продуктах харчування з рис. 2.2, вказує на складну та нестабільну ситуацію з матеріальним забезпеченням значної частини громадян. Найвищі значення фіксувалися навесні та влітку 2022 року, коли частка такого населення у деякі місяці перевищувала 30%, що можливо пояснити як шоком перших місяців повномасштабної війни, так і різким погіршенням економічної ситуації. У 2023 році відбулося часткове зниження показників, але тенденція залишалася нестійкою. У 2024 році в окремі періоди (травень-серпень) частка осіб, які

економлять на їжі, зменшилася до 17-20%, що свідчить про незначне покращення ситуації або адаптацію населення до нових умов. Однак у вересні-грудні 2024 року знову зафіксовано зростання цього показника до понад 23%, що підтверджує збереження високої вразливості доходів громадян до зовнішніх шоків. Високий рівень економії на продуктах харчування є прямим свідченням низької якості життя та відсутності належної фінансової безпеки у значної частини населення, що створює потенційні ризики для соціальної стабільності та довгострокового людського розвитку.

Зміни у спроможності домогосподарств задовольняти повсякденні потреби, зокрема базові, є одним із найвиразніших індикаторів впливу економічної ситуації на якість життя. Особливо показовими в цьому контексті є результати самооцінки купівельної спроможності – тобто здатності забезпечити харчування, споживчі товари та мати фінансовий резерв. На рис. 2.3 наведено самооцінку купівельної спроможності доходів населення до та після початку повномасштабної війни.

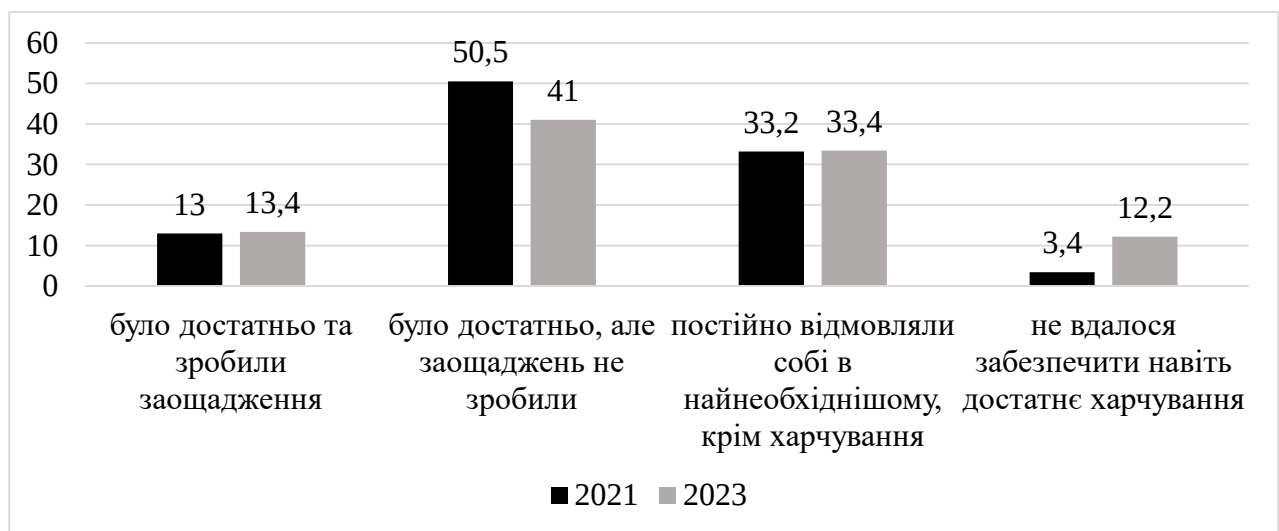

Рис. 2.3 Порівняння самооцінки купівельної спроможності доходів населення у 2021 році та у 2023 році, %

Джерело: складено авторкою за даними [31]

За даними рис. 2.3 можемо зробити наступні висновки: спостерігається

суттєве погіршення фінансового становища населення за аналізований період. З одного боку, частка тих, хто мав змогу не лише забезпечити базові потреби, а й здійснити заощадження, залишилася майже незмінною, що свідчить про стабільне становище окремої, порівняно невеликої групи. Водночас частка домогосподарств, яким вистачало лише на поточні витрати без можливості відкладати кошти знизилася, що сигналізує про зменшення «середнього» прошарку населення. Найбільш тривожними є зрушення у нижньому сегменті. Частка тих, хто змушений постійно відмовляти собі в найнеобхіднішому (крім харчування), залишилася на стабільно високому рівні, що свідчить про хронічну недостатність доходів у третини домогосподарств. Особливу увагу привертає майже чотириразове зростання частки тих, хто не мав змоги забезпечити навіть достатнє харчування, що свідчить про істотне загострення бідності та зниження якості життя, що безпосередньо пов'язано зі зростанням соціальної вразливості, невпевненістю в завтрашньому дні та потенційною дестабілізацією суспільства. Таким чином, наведені дані підтверджують тісний зв'язок між рівнем доходів, можливістю забезпечення базових потреб і загальним соціальним благополуччям.

Одним із найвідчутніших наслідків повномасштабної війни для українського суспільства стало суттєве зростання рівня бідності. Економічні втрати, скорочення доходів, руйнування інфраструктури та вимушене переміщення мільйонів людей призвели до погіршення матеріального становища значної частини домогосподарств. У результаті поглиблення соціально-економічної нестабільності дедалі більше громадян опинилися за межею бідності. На рис. 2.4 представлено зміну частки бідного населення за монетарними критеріями до та після початку повномасштабного вторгнення.

Аналіз наведених даних на рис. 2.4 свідчить про суттєве загострення проблеми бідності та зниження якості життя українського населення внаслідок повномасштабної війни. За період з 2021 по 2023 рік частка домогосподарств, що за монетарними критеріями перебували за межею фактичного прожиткового мінімуму зросла майже на 12 відсоткових пунктів, що означає те, що майже

третина населення опинилася в умовах, коли їхні доходи не дозволяють задовольнити навіть базові потреби, визначені державою як мінімально необхідні для нормального життя. Ще більш тривожним є зростання частки домогосподарств, які за власною оцінкою не можуть забезпечити собі навіть достатнє харчування або змушені постійно обмежувати себе в найнеобхіднішому. Тобто вже понад 40% українських сімей самостійно визнають свою вкрай низьку споживчу спроможність, що прямо свідчить про глибоку кризу повсякденного виживання значної частини населення.

Таким чином, підтверджується існування прямого зв'язку між зниженням рівня доходів і погіршенням якості життя, що проявляється у неспроможності задовольнити навіть базові потреби. Такий рівень матеріальної нестабільності створює підґрунтя для посилення соціального напруження, втрати довіри до державних інституцій та загострення нерівності в суспільстві. Фактично йдеться не лише про економічні труднощі, а й про ризики довгострокової соціальної дестабілізації, які потребують негайної політичної уваги й системного втручання.

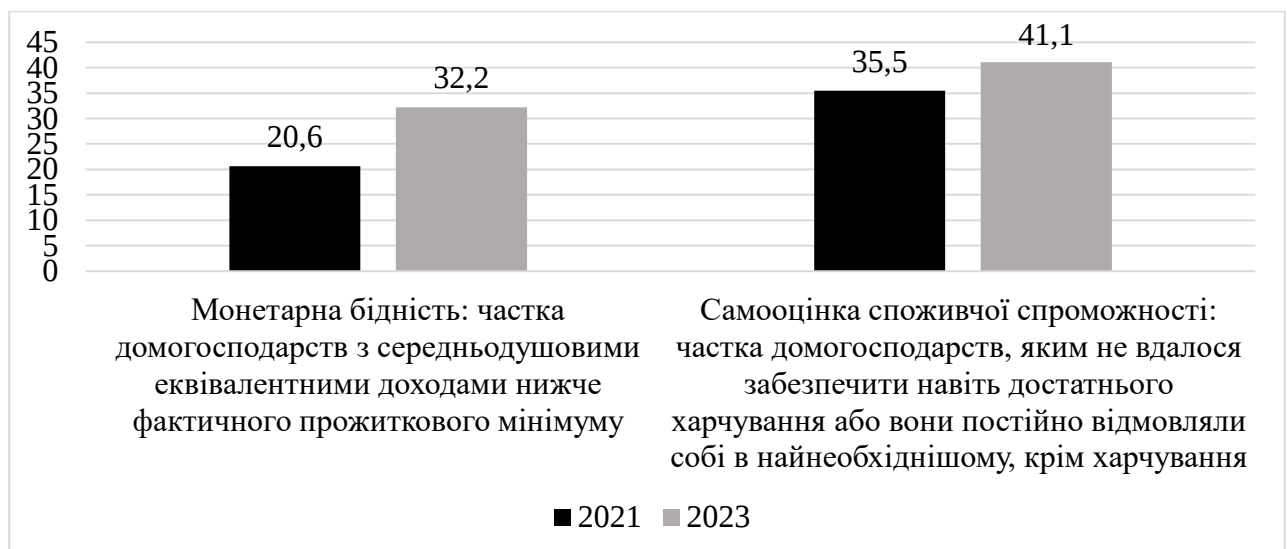

Рис. 2.4 Зміна частки бідного населення за монетарними критеріями у 2021 році та у 2023 році, %

Джерело: складено авторкою за даними [31]

Загалом, викладені дані й аналітичні спостереження яскраво засвідчують: рівень доходів населення не просто формує якість життя окремих домогосподарств, а є ключовим чинником збереження соціальної стабільності в державі. Масове зниження споживчої спроможності, зростання частки бідних та поширення практик економії на базових потребах, таких як харчування, сигналізують про системну загрозу для внутрішньої єдності суспільства. У таких умовах державна політика має орієнтуватися не лише на відновлення макроекономічних показників, а насамперед на підвищення доходів громадян, скорочення бідності, підтримку найбільш вразливих груп і зменшення соціальної нерівності. Адже без гарантування базових умов життя та впевненості в завтрашньому дні неможливо забезпечити ані стійкий розвиток країни, ані згуртованість суспільства в період глибоких викликів і трансформацій.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ ТА РІВНЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1 Удосконалення державної політики у сфері розподілу доходів

Удосконалення державної політики у сфері розподілу доходів є надзвичайно актуальним завданням для України, особливо в умовах глибоких соціально-економічних потрясінь, спричинених війною, економічною нестабільністю та зростанням соціальної нерівності. Ефективна політика у цій сфері має на меті не лише зменшення масштабів бідності, а й забезпечення більш справедливого розподілу національного доходу, підвищення соціальної мобільності та підтримку внутрішньої стабільності в державі. Враховуючи сучасні виклики, постає потреба у суттєвому перегляді підходів до формування системи оподаткування, соціального забезпечення, заробітної плати, а також державних трансфертів.

Однією з основ державної політики у сфері розподілу доходів є система оподаткування, яка безпосередньо впливає на формування доходів населення та їхню диференціацію. В Україні протягом останніх десятиліть податкова система декларує принципи прогресивності та соціальної справедливості. Однак, як зазначається, на практиці реалізується переважно пропорційна шкала оподаткування доходів фізичних осіб (18% незалежно від розміру доходу), що обмежує потенціал фіскальної системи для перерозподілу ресурсів. Ця ситуація актуалізує дискусію щодо напрямків удосконалення державної політики у сфері розподілу доходів. Питання моделі оподаткування доходів фізичних осіб є ключовим, оскільки стосується всіх громадян. В історичній ретроспективі Україна вже мала досвід застосування прогресивної шкали оподаткування (зокрема, у 1991-2003 та 2011-2015 роках), періодично повертаючись до пропорційної моделі, яка діє і з 2016 року. Повернення до прогресивної системи, де вищі доходи оподатковуються за вищими ставками, розглядається як один із

потенційних шляхів для посилення перерозподільчої функції податкової системи та відповідно може стати важливим елементом вдосконалення державної політики у сфері розподілу доходів. Вибір оптимальної моделі оподаткування залежить від багатьох факторів, включаючи структуру доходів, рівень нерівності, можливості адміністрування та рівень податкової культури, що потребує ретельного аналізу в контексті оптимізації структури та рівня доходів населення в Україні [33].

У той час як у багатьох країнах Європейського Союзу діє прогресивна шкала, яка дозволяє знижувати нерівність за рахунок вищого оподаткування заможних верств населення, українська система досі не запровадила повноцінного механізму диференціації ставок. Наприклад, у Франції максимальна ставка ПДФО становить 45%, у Нідерландах – до 49,5%, у Швеції навіть понад 50%, при цьому для низьких доходів передбачено пільгові або нульові ставки [34]. Такі моделі дозволяють не лише формувати обсяги державних доходів, достатні для фінансування соціальних програм, а й зменшувати розрив між багатими й бідними. На цьому тлі ставка 18% в Україні виглядає не просто плоскою, а й неадаптивною до економічної реальності, в якій доходи громадян суттєво відрізняються. У більшості країн ЄС також існують спеціальні податкові пільги, які враховують склад сім'ї, наявність дітей, витрати на освіту чи медицину, що додатково знижує податкове навантаження на вразливі верстви населення. В Україні ж податкова політика не дає достатніх механізмів для адресного захисту малозабезпечених, водночас не створюючи достатніх фіскальних зобов'язань для найзаможніших. Цей контраст особливо помітний на тлі сучасних викликів – війни, втрати джерел доходів, потреби в зміцненні бюджетної стійкості. На нашу думку, у довгостроковій перспективі саме прогресивна модель з чіткою соціальною орієнтацією могла б стати інструментом зниження бідності, стимулювання справедливого розподілу ресурсів і зміцнення довіри громадян до державної податкової системи.

Крім оподаткування, важливу роль у формуванні політики розподілу доходів відіграють трансфертні механізми – соціальні виплати, пенсії, субсидії

та інші форми грошової допомоги, які мають компенсувати вразливим групам населення нестачу ринкових доходів. В умовах війни значення таких виплат суттєво зросло, адже вони стали одним із ключових інструментів підтримки найбільш уразливих категорій громадян. Водночас ефективність цих механізмів залишає бажати кращого через недостатню адресність, низький рівень охоплення найвразливіших верств населення, а також бюрократичні перешкоди у процесах призначення допомоги. Для підвищення ефективності соціальної політики важливим є розвиток системи електронного моніторингу доходів та активів населення, впровадження єдиного реєстру одержувачів соціальних виплат, що дозволить зробити розподіл ресурсів більш справедливим і прозорим. Також необхідно посилити механізми контролю за цільовим використанням бюджетних коштів і вдосконалити процедури верифікації отримувачів допомоги, аби соціальні виплати справді досягали тих, хто їх найбільше потребує.

Не менш важливим інструментом державної політики у сфері розподілу доходів є політика доходів від праці, зокрема регулювання рівня мінімальної заробітної плати, стандарти оплати праці у бюджетному секторі, а також створення умов для зростання реальних зарплат у приватному секторі. Протягом останніх років в Україні фіксується позитивна динаміка зростання номінальної мінімальної заробітної плати, однак через високу інфляцію та падіння купівельної спроможності це зростання не забезпечує реальне покращення життя.

Окрему увагу слід приділити реформі пенсійної системи, яка є важливою складовою механізму перерозподілу доходів між поколіннями. Україна наразі функціонує за солідарною моделлю, де пенсії виплачуються за рахунок внесків працюючих громадян. Однак у сучасних умовах демографічних змін, зменшення кількості платників єдиного соціального внеску та високої трудової міграції така модель стає все більш вразливою і менш спроможною забезпечувати належний рівень соціального захисту пенсіонерів. Впровадження накопичувальної пенсійної системи, що планується урядом з 2025 року, може стати важливим кроком для розвантаження солідарної системи та забезпечення більш стійкого і

прогнозованого джерела доходів для майбутніх пенсіонерів. Водночас експерти наголошують на важливості забезпечення прозорості управління пенсійними активами, державного контролю та наявності чітких законодавчих гарантій, особливо в умовах воєнного стану, коли економічна нестабільність підвищує ризики для накопичувальної системи [35]. Без цих умов реформа може не виправдати очікувань і не забезпечити довгострокову фінансову стабільність пенсійної системи.

У контексті підвищення справедливості у розподілі доходів важливо враховувати існуючі регіональні диспропорції в Україні. Незважаючи на певні позитивні зрушення, економічний розвиток і рівень доходів населення залишаються значно нерівномірними між різними областями країни. Ці відмінності зумовлені низкою факторів, зокрема нерівномірним розподілом інвестицій, різним рівнем розвитку промисловості, сільського господарства та інфраструктури, а також різними можливостями працевлаштування. Відтак, ефективна державна політика у сфері розподілу доходів має включати заходи, спрямовані на зменшення цих регіональних нерівностей, наприклад, шляхом стимулювання розвитку економіки в регіонах з низьким рівнем доходів, підтримку малого і середнього бізнесу, створення умов для підвищення зайнятості та інвестиції в соціальну інфраструктуру. Лише такий комплексний підхід дозволить забезпечити більш рівномірний рівень життя по всій країні та сприятиме соціальній стабільності.

Крім прямих механізмів перерозподілу, важливо також звертати увагу на непрямі інструменти, які формують середовище для більш рівномірного розподілу доходів. Серед них ключову роль відіграє державна політика у сферах освіти, охорони здоров'я та зайнятості. Рівний доступ до якісної освіти є не лише питанням соціальної справедливості, а й фундаментом для зменшення нерівності в майбутньому, оскільки освіта відкриває можливості для отримання гідної роботи й стабільного доходу. За даними ЮНІСЕФ, станом на початок 2023 року через війну понад 5 мільйонів українських дітей і підлітків зіткнулися з порушеннями в навчальному процесі, що може мати довгострокові негативні

наслідки для формування їхнього людського капіталу [36]. Особливо складною є ситуація в регіонах, які постраждали від бойових дій, де доступ до освіти істотно ускладнений. Для мінімізації цих наслідків держава має активно інвестувати у відновлення і модернізацію системи освіти, забезпечуючи не лише дистанційне навчання, а й підтримку педагогів, доступ до необхідної техніки, а також створення інклюзивних і безпечних умов для дітей. Без таких кроків зростає ризик формування «втраченого покоління», що не матиме достатніх навичок і можливостей для успішної участі в економіці, що, у свою чергу, посилить соціальну нерівність і ускладнить завдання справедливого розподілу доходів у майбутньому. Аналогічно, доступ до якісних медичних послуг без додаткових фінансових бар'єрів є критично важливим чинником, що визначає не лише якість життя, але й економічні можливості людей. Хвороби, що не лікуються вчасно через нестачу коштів, ведуть до втрати працездатності, зниження доходів і поглиблення бідності. Медична реформа в Україні, попри низку позитивних змін, потребує подальшої трансформації – передусім у сфері фінансування та розширення пакету гарантованих послуг, який наразі охоплює далеко не всі потреби населення.

Окрему увагу слід приділити політиці зайнятості. Забезпечення гідної праці є чи не найпотужнішим засобом боротьби з бідністю та нерівністю, однак український ринок праці залишається нестабільним. Значна частина населення або втратила роботу, або вимушено перемістилася, не маючи змоги швидко працевлаштуватися за фахом. Крім того, у країні зберігається високий рівень неформальної зайнятості, що означає відсутність соціальних гарантій, пенсійного стажу та стабільних доходів. Для вирішення цих проблем потрібно посилити програми перекваліфікації, сприяти розвитку малого бізнесу, створювати інструменти залучення інвестицій у локальні економіки, а також стимулювати роботодавців до офіційного працевлаштування шляхом податкових пільг.

Ще один вектор удосконалення державної політики – цифровізація соціальної сфери. Використання цифрових інструментів, таких як електронні

реєстри, портали надання послуг, системи моніторингу доходів та автоматизовані алгоритми призначення допомоги, дозволяє не лише підвищити прозорість, але й зменшити ризики корупції, дублювання та неефективного витрачання коштів. В Україні вже впроваджено ряд рішень на базі «Дії», однак потенціал використання цифрових технологій у сфері розподілу доходів ще не вичерпаний. Зокрема, можливо створити єдину платформу, яка б об'єднувала дані про доходи, статус зайнятості, майновий стан та отримання соціальних пільг, що дало б змогу більш точно визначати потреби громадян і уникати необґрунтованих виплат.

Удосконалення політики розподілу доходів також потребує активного залучення громадянського суспільства, експертного середовища та органів місцевого самоврядування до процесів ухвалення рішень. Централізована модель, що часто ігнорує регіональні особливості та локальні потреби, виявила свою обмеженість. Саме місцеві громади часто найкраще знають, де і які соціальні проблеми є найбільш нагальними. Надання їм повноважень і ресурсів для реалізації власних програм боротьби з бідністю чи підтримки вразливих верств дозволить досягати кращих результатів за менших витрат, що стосується як муніципальних програм підтримки молоді, літніх людей, осіб з інвалідністю, так і інфраструктурних проектів, що забезпечують рівніші умови для економічного розвитку на місцях.

Загалом, удосконалення державної політики у сфері розподілу доходів має базуватися на принципах соціальної справедливості, адресності допомоги, стимулювання зайнятості та забезпечення гідного рівня життя. Для цього необхідно синхронізувати заходи податкової, бюджетної, соціальної та регіональної політики, аби створити цілісну модель, яка не лише реагує на виклики, а й формує стійке середовище для зменшення нерівності. Особливо важливо уникати фрагментарних рішень та політики «реакції», коли держава лише компенсує наслідки криз, а не працює на випередження.

Україна має всі необхідні передумови для поступової трансформації системи розподілу доходів у більш справедливу та ефективну. Проте реалізація

цього потенціалу потребує політичної волі, професійного адміністрування, а головне – чіткої стратегії, заснованої на даних, прозорості та довірі громадян до державних інституцій. Лише в такому випадку можливо досягти не лише економічного зростання, але й соціальної стабільності та єдності суспільства, що є критично важливим для післявоєнного відновлення країни.

3.2 Оптимізація податкової політики для збільшення реальних доходів громадян

У системі формування доходів населення податкова політика держави відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки саме вона визначає, який обсяг доходів залишається у розпорядженні громадян після сплати податків. З одного боку, податки є основним джерелом наповнення державного бюджету, а з іншого – інструментом, що безпосередньо впливає на рівень добробуту людей. Ефективна податкова політика має забезпечувати не лише достатні бюджетні надходження, але й стимулювати економічну активність, підтримувати соціальну справедливість та сприяти зростанню реальних доходів населення.

В умовах України питання оптимізації податкової системи є особливо актуальним з огляду на високий рівень тінізації економіки, нерівномірний розподіл податкового навантаження та недостатню ефективність механізмів фіскального контролю. Сьогодні податкова політика нерідко сприймається громадянами як обтяжлива, непрозора і несправедлива, що підриває довіру до держави та стимулює ухилення від сплати податків. Тому завданням сучасної податкової реформи має бути не просто зміна ставок чи структур, а побудова нової моделі, яка б гармонізувала інтереси держави і платників податків.

Одним із ключових напрямів оптимізації податкової політики на нашу думку є зменшення фіскального навантаження на працю. В Україні значна частина оподаткування припадає саме на фонд оплати праці – через податок на доходи фізичних осіб, єдиний соціальний внесок та військовий збір, що створює

серйозні перешкоди для офіційного працевлаштування та стимулює тінізацію доходів. Дослідження [37] вказує на те, що нинішня модель оподаткування в Україні стримує економічне зростання. Зокрема, понад 60% опитаних експертів вважають, що головною проблемою є надмірне навантаження на фонд оплати праці, що створює значні бар'єри для легалізації зарплат, особливо у низькооплачуваних секторах, та посилює загальну тінізацію доходів. У межах дослідження найбільшу підтримку отримала модель, яка передбачає зниження ставок ЄСВ і ПДФО, тобто загального навантаження на працю. На думку аналітиків, саме така податкова конструкція має найбільший потенціал для стимулювання зайнятості, зростання офіційних зарплат і збільшення реальних доходів громадян. Зменшення ставок або запровадження механізмів пом'якшення податкового тиску на низькі доходи також сприятиме зростанню купівельної спроможності населення й підвищенню мотивації до легальної зайнятості.

Водночас важливою є також політика щодо непрямих податків, зокрема податку на додану вартість, адже цей податок справляється незалежно від рівня доходів платника, тому має регресивний характер – тобто непропорційно більший вплив на малозабезпечені верстви населення. В умовах інфляції та девальвації національної валюти зростання ПДВ на соціально значущі товари безпосередньо знижує купівельну спроможність широких верств населення. Одним з підходів до пом'якшення такого ефекту є розширення переліку товарів першої необхідності, до яких застосовуються пільгові або нульові ставки ПДВ, або ж цільова адресна компенсація витрат для вразливих груп.

Особливої уваги потребує система пільг та податкових відрахувань. Теоретично вони мають сприяти зменшенню податкового навантаження на соціально незахищені групи та стимулювати певні форми поведінки, наприклад, інвестування в освіту чи медичні послуги. Проте в українській практиці ці механізми часто працюють неефективно через надмірну складність процедур, недостатню інформованість громадян або відсутність реальних стимулів. Для прикладу, податкова знижка на навчання оформлюється через подання

податкової декларації, що для багатьох є надто складною бюрократичною процедурою [38]. Спрощення доступу до таких інструментів, автоматизація процедур, а також розширення переліку витрат, які підлягають знижці, можуть суттєво підвищити ефективність податкових стимулів та вплинути на добробут домогосподарств.

Ще одним напрямом оптимізації є посилення адресності податкової політики, що означає те, що різні групи населення повинні сплачувати податки відповідно до своїх можливостей. У цьому контексті важливою є прогресивна шкала оподаткування доходів фізичних осіб, яка наразі в Україні фактично відсутня. Ставка ПДФО є однаковою для всіх (18%), незалежно від розміру доходу. Такий підхід не враховує принципу справедливості, згідно з яким громадяни з вищими доходами мають нести більший податковий тягар. Впровадження прогресивної шкали за прикладом більшості розвинених країн дозволило б зменшити податковий тиск на малозабезпечених і відповідно підвищити їхні реальні доходи. У той же час, важливою умовою такої реформи є ефективне адміністрування та детінізація доходів. У ситуації, коли значна частина доходів багатших верств населення залишається неофіційною або ухиляється від оподаткування через схеми оптимізації, прогресивна шкала може не лише не спрацювати, а й стимулювати подальшу тінізацію. Тому першочерговим завданням має бути посилення контролю за фінансовими потоками, вдосконалення податкової звітності, інтеграція інформаційних систем, а також розвиток інструментів непрямого контролю за доходами.

Крім цього, держава повинна розглядати податкову політику не лише як фінскальний інструмент, але і як інструмент економічного зростання. Зменшення податкового тиску на малий та середній бізнес може стимулювати розвиток підприємництва, створення нових робочих місць, а отже, підвищення загального рівня доходів у країні. За даними дослідження Українського інституту майбутнього, податкове навантаження в Україні становить близько 40%, що є рівнем розвинених країн, таких як Норвегія, Нідерланди чи Німеччина. Проте, на відміну від цих країн, Україна має нижчий рівень конкурентоспроможності та

вищий рівень тіньової економіки [39]. Зменшення податкового навантаження може сприяти виведенню бізнесу з тіні та стимулювати економічне зростання.

Ще одним важливим напрямом оптимізації податкової політики є посилення адресності податкових пільг. У багатьох випадках податкові преференції надаються широким категоріям суб'єктів, у тому числі тим, хто не потребує державної підтримки, що знижує ефективність системи оподаткування і створює додатковий тиск на державний бюджет. Оптимізація полягає у перегляді чинних пільг з метою фокусування виключно на вразливих категоріях населення, таких як малозабезпечені сім'ї, внутрішньо переміщені особи, особи з інвалідністю тощо. При цьому важливо не лише зберігати обсяг державної підтримки, а й забезпечити її спрямування туди, де вона дійсно необхідна.

Надзвичайно важливою також є боротьба з тінізацією доходів, яка підриває як фіскальну, так і соціальну справедливість. Через ухилення від сплати податків держава втрачає ресурси, які могли би бути спрямовані на підвищення соціальних стандартів і підтримку малозабезпечених верств населення. Водночас громадяни, які чесно сплачують податки, змушені нести більший податковий тягар [40]. Для зменшення тіньової економіки необхідне вдосконалення системи моніторингу доходів, розширення застосування цифрових технологій, зокрема електронних сервісів для подання декларацій, а також створення стимулів для легалізації праці, наприклад, спрощені податкові умови для самозайнятих і мікро-підприємців.

Окремо варто згадати й про фіскальну децентралізацію, яка є потужним інструментом для підвищення ефективності податкової політики на місцях. Надання місцевим органам влади ширших повноважень у формуванні доходів місцевих бюджетів дозволяє їм краще враховувати специфіку своїх територій, адаптуючи податкові умови до реальних потреб громадян. Така практика не лише сприяє підвищенню рівня доходів мешканців, а й формує відчуття причетності до процесів управління ресурсами, що зміцнює громадянське суспільство.

Важливе значення має й посилення податкової грамотності громадян.

Складність і заплутаність чинного податкового законодавства часто призводить до того, що люди або не використовують свої права, або мимоволі порушують податкові норми. Державі варто активніше працювати над спрощенням податкових правил для фізичних осіб і одночасно інвестувати в освітні ініціативи, які б пояснювали громадянам, як саме працює система оподаткування, які пільги їм доступні, і як легальна сплата податків впливає на їх добробут.

Ще один аспект – баланс між прямим і непрямим оподаткуванням. В Україні традиційно значну частину доходів бюджету формують непрямі податки, передусім ПДВ. Але саме ці податки є найбільш регресивними, тобто такими, що найбільше вражають людей з низькими доходами. У той час як прямі податки, зокрема на доходи фізичних осіб, у разі їх диференціації за рівнем прибутків, можуть слугувати засобом перерозподілу доходів на користь менш забезпечених верств населення. Саме тому важливо виважено підійти до структури податкових надходжень, зменшуючи залежність від непрямих податків та оптимізуючи пряме оподаткування, зокрема шляхом підвищення його прогресивності.

Цікаво, що ідеї щодо запровадження прогресивної шкали ПДФО вже неодноразово обговорювалися в Україні. У 2015-2016 роках Міністерство фінансів розглядало варіанти з двома або трьома ставками залежно від рівня доходів. Втім, ці ініціативи не були реалізовані, передусім через побоювання щодо складності адміністрування та потенційного виведення частини доходів у тінь. Однак на сьогодні технологічні можливості, зокрема впровадження електронного декларування та обміну інформацією між державними органами, дозволяють повертатися до цієї ідеї, вже маючи інструменти для контролю й ефективного адміністрування. Експерти Центру економічної стратегії зазначають, що плоска шкала оподаткування в Україні фактично є регресивною, адже через велику частку непрямих податків та єдину ставку ПДФО навантаження на громадян з нижчими доходами відносно вище. У подкасті «Національна стратегія доходів» підкреслюється, що запровадження помірно

прогресивної моделі може стати частиною комплексної податкової реформи, яка одночасно забезпечить фіскальну стійкість та підвищить справедливість системи. При цьому важливо зберігати баланс – не створюючи надмірного тиску на офіційні доходи, особливо середнього класу, аби не стимулювати повторне зростання тінізації [41].

Також варто звернути увагу на необхідність податкового стимулювання накопичення та інвестицій населення. У багатьох країнах існують податкові стимули для громадян, які вкладають кошти у пенсійні фонди, страхування життя або інші довгострокові інструменти, що не лише сприяє підвищенню фінансової грамотності та стійкості населення, а й створює додаткові джерела для розвитку національного капіталу. В Україні ж ці інструменти розвинені недостатньо, а їх податкове стимулювання майже відсутнє. Оптимізація податкової політики у цьому напрямку могла б дати значний позитивний ефект як для громадян, так і для економіки в цілому.

У контексті довгострокового зростання реальних доходів громадян важливим є також забезпечення передбачуваності та стабільності податкової політики. Часті зміни ставок, правил обліку та адміністрування створюють правову невизначеність, особливо для малого бізнесу та самозайнятих осіб, які є основними генераторами робочих місць. В умовах економічної нестабільності та зростання витрат на проживання, саме ця категорія населення найбільше потребує чітких і простих податкових правил. У цьому аспекті доречним було б впровадження стабільного податкового планування на 3-5 років вперед із публічним затвердженням основних напрямів податкової політики – такий підхід дозволить громадянам і бізнесу адаптуватися до нових умов і зробити більш обґрунтовані фінансові рішення.

Ще одним перспективним напрямом оптимізації податкової політики в контексті зростання реальних доходів є податкове навантаження на нерухомість та майнові активи. У країнах з високим рівнем добробуту ці інструменти використовуються для вирівнювання соціальної нерівності, оскільки дозволяють зменшити податковий тиск на працю та споживання. В Україні ж система

оподаткування майна залишається фрагментованою та неефективною. Її удосконалення через більш точну оцінку об'єктів, автоматизацію обліку і диференціацію ставок дозволить перерозподілити податкове навантаження, водночас вивільнивши ресурси для зменшення ПДФО для середнього класу або підвищення податкових знижок для малозабезпечених.

Слід також враховувати, що податкова політика має бути прозорою та прогнозованою. Часті зміни податкових правил, відсутність чітких довгострокових орієнтирів, а також суперечлива судова практика підривають довіру бізнесу та громадян до податкової системи. Створення стабільного нормативного середовища, з чітким планом податкових змін, розроблених у відкритому діалозі з громадськістю, здатне не лише покращити сприйняття фіскальної політики, але й підвищити її ефективність.

Нарешті, у довгостроковій перспективі оптимізація податкової політики має супроводжуватись системними змінами у сфері публічних фінансів: підвищенням прозорості бюджетного процесу, оцінкою ефективності витрат, а також зв'язуванням податкового навантаження з якістю надання державних послуг. Якщо громадяни бачать, що їхні податки реально перетворюються на доступну медицину, якісну освіту, інфраструктуру та соціальний захист, це підвищує готовність сплачувати податки та зменшує рівень податкового опору. Таким чином, зростає і рівень реальних доходів населення, не лише номінально, але й через зменшення обсягу власних витрат на базові потреби.

У підсумку, податкова політика відіграє ключову роль у формуванні рівня реальних доходів громадян. Її оптимізація має бути спрямована не лише на зростання надходжень до бюджету, а передусім на створення справедливої, прозорої та стимулюючої системи, яка підтримує економічну активність, зменшує бідність, детінізує доходи та сприяє довгостроковому добробуту населення.

ВИСНОВКИ

Під час написання кваліфікаційної роботи за темою «Оптимізація структури та рівня доходів населення в Україні» узагальнено наступні висновки:

- охарактеризовано економічну сутність, класифікацію та структуру доходів населення. Доходи населення є ключовим індикатором соціально-економічного розвитку, добробуту громадян та ефективності державної політики. Їх економічна сутність полягає не лише у задоволенні базових потреб, а й у формуванні можливостей для споживання, накопичення та інвестування. Доходи класифікуються на грошові, натуральні, сукупні, а також тіньові, і мають складну структуру, що залежить від соціального статусу, регіональних і демографічних особливостей. На рівень доходів впливають макро- та мікроекономічні чинники, інституційні умови та ринкова кон'юнктура. Нерівномірний розподіл доходів виявляє соціальні диспропорції, обмежує соціальну мобільність та вимагає цілеспрямованого втручання держави для забезпечення соціальної рівноваги й сталого розвитку;

- розглянуто державне регулювання доходів населення: механізми та інструменти. Державне регулювання доходів населення є ключовим елементом соціально-економічної політики України, спрямованим на забезпечення соціальної справедливості, зниження бідності та підтримку економічної активності. Основними механізмами виступають прямі інструменти (мінімальна зарплата, індексація, соціальні трансферти, пенсії) та непрямі (податкова політика, зайнятість, освіта, охорона здоров'я);

- наведено проблеми нерівності доходів та їх вплив на соціально-економічний розвиток. Нерівність доходів є глибоко комплексною проблемою, що чинить потужний негативний вплив на соціальну згуртованість, економічне зростання, людський капітал, інституційну довіру та політичну стабільність. Надмірна диференціація доходів спричиняє зниження внутрішнього попиту, посилює соціальну напругу та зменшує доступ до базових благ для значної частини населення. Така ситуація підриває ідею справедливості, обмежує

соціальну мобільність, гальмує розвиток талантів і знижує загальний рівень продуктивності;

- проведено оцінку рівня доходів різних верств населення України в контексті соціально-економічного розвитку. Аналіз динаміки доходів різних верств населення України в умовах соціально-економічної нестабільності та воєнного стану свідчить про зростання базових соціальних показників, однак це зростання не компенсує втрат, спричинених інфляцією та зростанням вартості життя. Особливо вразливими залишаються пенсіонери та соціально незахищені категорії громадян, попри помітне скорочення кількості осіб з найнижчими пенсіями. Водночас зберігається диспропорція у доходах, що посилює соціальну нерівність;

- проведено оцінку структури доходів населення України. Аналіз структури доходів населення України продемонстрував зростання частки трудових доходів, що може свідчити про адаптацію населення до кризових умов через активізацію економічної діяльності. Водночас спостерігається зниження ролі державних соціальних трансфертів, що разом із підвищеною залежністю домогосподарств від заощаджень, позик і допомоги міжнародних організацій свідчить про фінансову вразливість значної частини населення, особливо багатодітних сімей;

- проаналізовано взаємозв'язок рівня доходів населення з якістю життя та соціальною стабільністю. Аналіз взаємозв'язку між рівнем доходів населення та якістю життя підтверджує наявність прямої залежності між фінансовою спроможністю домогосподарств і соціальною стабільністю в суспільстві. Зниження доходів призводить до погіршення здатності задовольняти базові потреби, зростання частки населення, яке змушене економити навіть на харчуванні, та поширення бідності, що у свою чергу посилює соціальну вразливість, спричиняє втрату довіри до інституцій влади та створює потенційні ризики дестабілізації;

- запропоновано шляхи удосконалення державної політики у сфері розподілу доходів. Удосконалення державної політики розподілу доходів в

Україні є критично необхідним кроком у відповідь на загострення соціально-економічної нерівності, спричинене війною, інфляцією та структурними проблемами. Ключовими напрямками реформ мають стати: запровадження прогресивного оподаткування для справедливішого перерозподілу ресурсів, підвищення адресності соціальних трансфертів, розвиток цифрових механізмів моніторингу доходів, реформування пенсійної системи з переходом до накопичувального компонента, а також зменшення регіональних диспропорцій через підтримку економічного розвитку в депресивних регіонах. Комплексне реформування цих сфер сприятиме посиленню соціальної справедливості, зменшенню бідності та відновленню довіри громадян до державних інституцій;

- наведено напрями оптимізації податкової політики для збільшення реальних доходів громадян. Ефективна податкова політика є ключовим чинником підвищення реальних доходів населення, особливо в умовах тінізації економіки та нерівномірного податкового навантаження в Україні. Оптимізація податкової системи має передбачати зниження фіскального тиску на працю, впровадження прогресивної шкали ПДФО, розширення адресності пільг, удосконалення механізмів ПДВ для соціально вразливих верств, а також стимулювання підприємництва. Важливим напрямом залишається боротьба з тіньовими доходами шляхом цифровізації, спрощення процедур, підвищення прозорості та посилення фіскального контролю. Наведені заходи сприятимуть зростанню добробуту громадян, легалізації доходів і загальному економічному розвитку країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Landesmann, M., Pindyuk, O., Tverdostup, M., Kochnev, A. Economic Reconstruction of Ukraine. *Central and Eastern European Economies and the War in Ukraine. Contributions to Economics*. Springer, Cham. 2024. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-61561-0_10
2. Кочорба В. Ю. Аналітичні аспекти тенденцій та структури доходів населення в кризових умовах. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. № 70. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/5435/5378>
3. Lamarche, P., F. Oehler, F. and I. Rioboo. European household's income, consumption and wealth. *Statistical Journal of the IAOS*. 2020. URL: <https://doi.org/10.3233/SJI-190528>.
4. C. Borch and R. Wosnitzer (eds). *The Routledge Handbook of Critical Finance Studies* London and New York: Routledge. 2020. pp. 228-243.
5. Небава М. І. Теорія макроекономіки. Доходи населення, їхні види і джерела формування. Номінальний і реальний доход. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/14nebava_teoriya_makroekonomiki/17.htm
6. Шишкін В. Зміни рівня та структури доходів домогосподарств України під впливом повномасштабної війни. *Економіка і суспільство*. 2024. Вип. № 62. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-166>
7. Жеребило І. В., Колодій С. К. Методи та інструменти державного регулювання доходів населення: теоретичний аспект. *Регіональна економіка*. 2018. Вип. № 4. с. 85 – 93.
8. Національний інститут стратегічних досліджень. Мінімальна заробітна плата як інструмент економічної політики та державна соціальна гарантія. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/minimalna-zarobitna-plata-yak-instrument-ekonomichnoyi-polityky-ta>
9. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 14.04.2025 р.)

10. Про індексацію грошових доходів населення: Закон України від 03.07.1991 № 1282-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1282-12#Text>
11. Постова А. Доходи населення в ринковій економіці сучасності. *Інноваційний розвиток та безпека підприємств в умовах неоіндустріального суспільства. Серія V. Менеджмент та маркетинг бізнес-структур в неоіндустріальній економіці*. 2020. с. 700 – 702.
12. Національний банк України. Пенсійна система України. URL: https://knpf.bank.gov.ua/uchasnykam/baza_znan/pensiina_systema_ukrainy.html
13. Скрипник С., Шепель І. Реформа податкової системи: нові реалії сьогодення. *Економіка і суспільство*. 2023. Вип. № 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-78>
14. Дебет-кредит. Тіньова зайнятість в Україні сягає 9% від кількості зайнятого населення — Держпраці. URL: <https://news.dtki.ua/law/inspections/85375-tinyova-zainiatist-v-ukrayini-siagaje-9-vid-kilkosti-zainiatogo-naselennia-derzpraci>
15. Фоміна О. О., Гоголева Н. Ф. Нерівність доходів населення в Україні: особливості економічної поведінки домогосподарств. *Вісник ХДУ Серія Економічні науки*. 2021. Вип. № 42. с. 5 – 11.
16. Демченко С. А., Дмитренко О. В. Природа нерівності та економічне зростання. *Економічна теорія та історія економічної думки*. 2018. Вип. № 21. с. 7 – 11.
17. LibreTexts. Нерівність доходів - вимірювання та причини. URL: <https://salolli/944Efe7>
18. Кривошеїн В. В., Примуш М. В. Соціальні ліфти як механізми реалізації державної молодіжної політики. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса, Сер.: Політичні науки*. 2021. с. 63 – 68.
19. Вокс Україна. Нерівність доходів та здоров'я: докази з розвинених країн та країн, що розвиваються. URL: <https://voxukraine.org/nerivnist-dohodiv-ta-zdorov-ya-dokazi-z-rozvinenih-krayin-ta-krayin-shho-rozvivayutsya>
20. Мінфін. Прожитковий мінімум в Україні. URL:

<https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/>

21. Мінфін. Мінімальна заробітна плата в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>

22. Мінфін. Середня заробітна плата (за даними ПФУ) у 2021 році. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/pfu/2021/>

23. Мінфін. Середня заробітна плата (за даними ПФУ) у 2022 році. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/pfu/2022/>

24. Мінфін. Середня заробітна плата (за даними ПФУ) у 2023 році. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/pfu/2023/>

25. Мінфін. Середня заробітна плата (за даними ПФУ) у 2024 році. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/pfu/2024/>

26. Мінфін. Середня заробітна плата (за даними ПФУ) у 2025 році. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/pfu/2025/>

27. Пенсійний фонд України. Дані про середній розмір пенсії станом на 01.01.2021. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2128328-dani-pro-serednij-rozmir-pensiyi-stanom-na-01-01-2021/>

28. Пенсійний фонд України. Середній розмір призначеної пенсійної виплати та питома вага пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності станом на 01.01.2022 року. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2151250-serednij-rozmir-pryznachenoji-pensijnoji-vyplaty-ta-pytomu-vagu-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-u-zagalnij-yih-chyselnosti-stanom-na-01-01-2022-roku/>

29. Пенсійний фонд України. Середній розмір призначеної пенсійної виплати та питома вага пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності станом на 01.01.2023. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2155627-serednij-rozmir-pryznachenoji-pensijnoji-vyplaty-ta-pytoma-vaga-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-u-zagalnij-yih-chyselnosti-stanom-na-01-01-2023/>

30. Пенсійний фонд України. Середній розмір призначеної пенсійної виплати та питома вага пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у

загальній їх чисельності станом на 01.01.2024. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2162664-serednij-rozmir-pryznachenoyi-pensijnoyi-vyplaty-ta-pytoma-vaga-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-u-zagalnij-yih-chyselnosti-stanom-na-01-01-2024/>

31. UNICEF. Дослідження «Соціально-економічний стан домогосподарств з дітьми» (за результатами загальнодержавного вибіркового обстеження соціально-економічного стану домогосподарств (ОСЕСД), проведеного у грудні 2023 року - лютому 2024 року). Київ, 24 липня 2024 року. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/social-economical-state-2023-24>

32. Центр економічної стратегії. Трекер економіки під час війни. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/>

33. Укрінформ. Прогресивне оподаткування: перспективи повернення до добре забутого. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3850313-progresivne-opodatкування-perspektivi-povernenna-do-dobre-zabutogo.html>

34. Finance.ua. Податки у країнах Європи: як формуються та від чого залежать. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/podatky-u-krainakh-yevropy-yak-formuietsia-ta-vid-choho-zalezhyt>

35. Суспільне Рівне. Накопичувальна пенсія: чи можуть її запровадити у воєнний стан, пояснює експерт. URL: <https://suspilne.media/rivne/687564-nakopichuvalna-pensia-ci-mozut-ii-zaprovaditi-u-voennij-stan-poasnue-ekspert/>

36. UNICEF. ЮНІСЕФ: 100 днів війни в Україні призвели до того, що 5,2 мільйона дітей потребують гуманітарної допомоги. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/one-hundred-days-war-ukraine-have-left-52-million-children-need-humanitarian>

37. LIGA Zakon. Яка податкова модель забезпечить економічне зростання України: дослідження УІМ. URL: https://biz.ligazakon.net/news/216775_yaka-podatкова-model-zabezpechit-ekonomchne-zrostannya-ukrani-dosldzhennya-um

38. Державна податкова служба України. Податкова знижка для фізичних осіб. URL: <https://www.tax.gov.ua/deklaratsiyna-kampaniya/deklaratsiyna-kampaniya-2022/podatкова-znijka-dlya-fizichnih-osib/>

39. Український інститут майбутнього. Податкова пастка для української економіки. URL: <https://uifuture.org/publications/podatкова-pastka-dlya-ukrayinskoyi-ekonomiky/>

40. Купріянова А., Калита Т. Вплив тіньової економіки на податкову систему України. *Universum*. 2024. Вип. № 8. с. 34 – 41.

41. Центр економічної стратегії. Спрощенка, Дія.City та прогресивна шкала для ПДФО — говоримо про Нацстратегію доходів. URL: https://ces.org.ua/national_income_strategy_podcast/